Пројекат
финансира
Европска унија

Министарство
просвете, науке и
технолошког развоја

ФУНКЦИОНАЛНО ОБРАЗОВАЊЕ ОДРАСЛИХ

друга шанса

ШКОЛА, ШКОЛСКИ ТИМ И НАСТАВНИК

- приручник за наставнике -

Пројекат реализују:

GOPA
WORLDWIDE CONSULTANTS

dvv international

Школа, школски тим и наставник
Приручник за наставнике

ИЗДАВАЧ

Пројекат „Друга шанса“– Развој система функционалног основног образовања одраслих у Србији који реализује ГОПА Консалтантс (GOPA Consultants)

УРЕДНИК

Проф. др Снежана Медић

ТЕХНИЧКИ УРЕДНИК

Јасминка Марковић

ШТАМПА

DIA – ART d.o.o

Ова публикација израђена је уз подршку Европске уније. Садржај ове публикације је искључива одговорност ГОПА Консалтантс (GOPA Consultants) и ни на који начин не одражава ставове Европске уније

САДРЖАЈ

1. УВОД 4
1.1. Стање писмености и ниво образованости одраслог становништва у Србији 4
1.2. ФООО као део система образовања у Србији 8
1.3. Зашто је потребан такав део система и шта све унапређује ФООО? 9

2. КЉУЧНИ ЕЛЕМЕНТИ КОНЦЕПТА ФООО 11

3. ЛИЧНА КАРТА ФООО 12
3.1. Трајање и организација ФООО 12
3.2. Ко су полазници ФООО? 13
3.3. Које могућности ФООО даје полазницима? 13
3.4. Ко реализује програм ФООО? 13
3.5. Шта се дешава са ФООО после завршетка пројекта „Друга шанса“? 14
3.6. Ко је све одговоран за ФООО? 14
3.7. Која документа регулишу ФООО? 15

4. КЉУЧНЕ НОВИНЕ И ВАЖНА ПИТАЊА ФООО 16
4.1. Програм ФООО 16
4.2. Материјал за наставу и учење 19
4.3. Организација наставе 21
4.4. Тимови за имплементацију ФООО 24
4.5. Школски тим у остваривању ФООО 25
4.6. Улога андрагошког асистента у ФООО 33
4.7. Подстицајна средина за учење 34
4.8. Индивидуализација процеса наставе, учења, праћења и оцењивања 36
4.9. Праћење напредовања и оцењивање полазника 42
4.10. Функционализација у настави ФООО 52
4.11. Мотивација полазника у ФООО 57
4.12. Конфликти током наставе 60

5. УПУТСТВО ЗА КОРИШЋЕЊЕ ИНТЕРНЕТ САДРЖАЈА О ПРОЈЕКТУ „ДРУГА ШАНСА“ 63

РЕЧНИК ПОЈМОВА 66

ПРИЛОГ 1 70
ПРИЛОГ 2 74

УВОДНЕ НАПОМЕНЕ

Школа, школски тим и наставник – приручник за наставнике је публикација настала као резултат активности на пројекту „Друга шанса“ – развој ФООО који се у образовном систему Србије реализује уз финансијску подршку Европске уније. За потребе имплементације функционалног основног образовања одраслих (ФООО) развијено је неколико приручника и водича за наставнике са циљем да им се пружи подршка за успешан и ефикасан рад са одраслима. Овај приручник за наставнике је намењен свим наставницима који остварују ФООО и садржи најважније и најосновније информације о моделу ФООО, концепту и кључним димензијама новог образовног програма и најзначајнијим новинама који се кроз оглед уводе у образовни систем. Садржај текста и образложења дата у овом приручнику чине општи заједнички оквир или контекст у коме треба да буде организован рад сваког појединачног наставника и школског тима у целини.

Школа, школски тим и наставник – приручник за наставнике и водичи за наставнике појединих предмета и модула заједно треба да осигурају подршку за успешан рад и пруже одговоре на недоумице које ће се у том раду појавити. Наставници укључени у ФООО оспособљени су кроз тренинге, како за имплементацију идеје и концепта ФООО у својим школама, тако и за остваривање програма појединих предмета и модула који се налазе у наставном плану ФООО. На крају обука наставницима је дата могућност да поставе питања у вези са недоумицама које имају или питања за која нису сигурни да знају праве одговоре. У овом приручнику могу се наћи одговори на та питања, односно на питања која су наставници најчешће постављали и која су кључна за само разумевање суштине ФООО. Питања су тематски разврстана, уоквирена и смештена у поглављима приручника која се баве оним аспектом ФООО на који се питање односи.

Мада је ова публикација намењена превасходно наставницима и школским тимовима који остварују ФООО, она може да послужи свима који су заинтересовани за упознавање са концептом ФООО и иновацијама које „Друга шанса“ ФООО уноси у образовни систем Србије, у осново образовање и у образовање одраслих.

Систем образовања у Србији добија облик којим се концепт целоживотног образовања и принципи доступности, једнакости и квалитетног образовања за све остварује на функционалан и економичан начин. Школа као огроман ресурс тог система развија нову делатност – делатност образовања одраслих, чиме започиње своју трансформацију ка „сервисирању“ образовних потреба свих житеља у локалној заједници. Уједно, овом делатношћу се оптимализује коришћење ресурса и компензује рапидно опадање броја деце која пристижу у образовни систем.

Основно образовање је трансформисано кроз наставни план и програм који је посебно креиран за одрасле полазнике и који обухвата опште образовање и обуке за једноставна занимања. Неписмени и недовољно образовани одрасли улазе у систем са различитим потребама, искуствима , знањима, мотивима, интересовањима и врло различитим животним циљевима које кроз образовање желе да остваре. Стога се у овом моделу основно образовање усмерава на развој општих компетенција , које уз предметне компетенције воде одраслог ка успешнијем личном, породичном, социјалном и професионалном животу.

Кроз овај концепт образовање одраслих у образовном систему коначно добија аутентичну форму која може да мотивише одрасле да се врате образовању, истински примереном својим потребама, за разлику од оног образовања које нуде скраћивани, редуковани и

адаптирани програми за децу.

Публикација Школа, школски тим и наставник – приручник за наставнике ће се развијати и употпуњавати заједно са праксом примене концепта функционалног основног образовања одраслих. Пред читаоцима се у овом тренутку налази њена ревидирана верзија, унапређена на основу показатеља добијених у току прве године остваривања ФООО. У свом финалном издању 2013. године, након 2 године остваривања програма ФООО, у њој ће се налазити одговори на сва важна питања која су наставници постављали. Само кроз заједнички рад ауторског тима у пројекту *Друга шанса* и наставника у пракси, може да се открије и покаже шта је то најбоље за наше одрасле полазнике и како да добију оно што им је заиста потребно.

1. УВОД

1.1. Стање писмености и ниво образованости одраслог становништва у Србији

Образовни контекст у коме се спроводи основно образовање одраслих захтева хитну друштвену интервенцију како би се обезбедило поштовање одредби Закона о основама система образовања, а које се односе на целоживотно образовање и образовање одраслих. Једнако право и **доступност** образовања за све, као и право на **једнак квалитет образовања,** прилагођен узрасним и личним образовним потребама, су са једне стране угрожени неприхватљиво високим процентом одраслих који су без основне школе или су неписмени, а са друге стране неодговарајућим могућностима и изгледима за решавање овог проблема у образовном систему.

УКУПНО	НЕПИСМЕН	1-7 ОШ	ОШ	СШ	ВШ И ВСС	НЕПОЗНАТ
6 321 231	229 902 **3,64%**	1 150 624 **18%**	1 509 462 **23,88%**	2 596 348 **41,07%**	697 000 11,03%	137 895 2,18%
15 - 29 год **1 512 646**	**9 036** **(0.6 %)**	**63 795** **(4.22 %)**	**507 559** **(33.55 %)**	**817 903** **(54.06 %)**	**72 099** **(4,77%)**	**42 254** **(2.8 %)**
30 - 49 год 2 115 837	15 915 **(0.75 %)**	114 134 **(5.4 %)**	488 938 **(23.11 %)**	1 116 564 **(52.77 %)**	322 700 **(15,25%)**	57 586 **(2.72 %)**
50+ год 2 644 827	200 791 **(7.6 %)**	951 823 **(36 %)**	503 820 **(19.05 %)**	652 351 **(24.67 %)**	437 714 **(11,34%)**	36 258 **(1.34 %)**

Табела 1: СТАНОВНИШТВО СТАРИЈЕ ОД 15 год. ПРЕМА ШКОЛСКОЈ СПРЕМИ И ГОДИНАМА СТАРОСТИ

Доступност

Неписмени	Мушкарци	Жене
Без ОШ	2.5 %	8.6 %
ОШ	13.5 %	18.8 %
СШ	23 %	24.7 %
Више / високо	46.1 %	36.4 %

Табела 2: ОБРАЗОВНА СТРУКТУРА ПРЕМА ПОЛУ

Поштовање поменутих принципа дефинисаних у Закону подразумева стварање одговарајућих могућности и услова да 21,9% популације старије од 15 година стекне обавезно основно образовање. Мада је већ више од 50 година на снази закон о обавезном основном образовању, Србија се суочава са проблемом неприхватљиво високог процента становништва без основног образовања. Данас постоји само 14 школа за основно образовање одраслих са могућношћу обухвата око 2500 полазника који се уписују годишње. Оваква ситуација даје за право и одраслима без основне школе угрожено, па чак и ускраћено право на доступност основном образовању.

Квалитет

Квалитет образовања у основном образовању за одрасле угрожен је на више начина. Концепт по коме одрасли стичу основно образовање успостављен је пре 20 година. У основи он редукује трајање школског програма за децу за 50%, па основно образовање одрасли могу стећи за четири уместо за осам година. Наставни план је у највећем делу механичка редукција наставног градива за децу. Све реформе које су се дешавале у редовном образовном систему за децу заобишле су образовање одраслих. У школама за образовање одраслих већином раде наставници са непуним радним временом који нису професионално припремљени за образовни рад са одраслима. Квалитет образовања додатно угрожава непостојање дидактичког материјала за одрасле, веома скромна опремљеност школа потребном опремом и застарелим основним средствима за рад. И организација образовног процеса додатно угрожава квалитет образовања. Најмање је заступљен облик редовне наставе за одрасле, а доминира консултативно-инструктивна настава. Таква организација рада замењује процес учења, поучавања и образовања одраслих са нивоом припрема за полагање испита из наставних предмета које прописује наставни план. Низак квалитет образовања и потпуна неусаглашеност образовних садржаја са потребама одраслих које ове малобројне школе нуде додатни су демотивишући фактор иначе веома ниске мотивације за образовање код ове популације.

Функционалност

Слику овог алармантног стања допуњује податак да следећих 23,9% популације одраслих има завршено само основно образовање и веома ограничене могућности да настави даље образовање и стекне професионалне квалификације. Средње стручне школе организују двогодишње, трогодишње и четворогодишње стручно образовање са једнаким режимом образовања за децу и за одрасле. То подразумева да одрасли полажу улазне испите, образовање започињу чекајући школску годину, процес учења се организује кроз консултације, полажу се предмети у којима се најчешће мере академска постигнућа, никакво претходно знање или вештине не могу бити признате. Мада је и средње образовање према закону бесплатно, статус обука за одрасле није прецизно дефинисан у систему средњег образовања. То је основна мотивација средњим стручним школама да организују обуку такозваних „ванредних ученика“. Да би спречила угрожавање квалитета образовних услуга које пружају средње стручне школе, држава води рестриктивну политику о броју уписаних ванредних ученика, одређујући ниске уписне квоте за сваку школску годину и за сваку школу. У већини случајева, средње стручне школе нису оспособљене за рад са одраслима, програми су више академски оријентисани, развијени за потребе систематичног професионалног образовања деце и неусклађени са потребама тржишта рада. Сви ти разлози демотивишу одрасле да започну процес професионалног оспособљавања и образовања.

Иницијативе

Као одговор на огромне потребе за образовањем становништва јављају се различите иницијативе на тржишту образовања, као пројектне активности или као интервенције невладиног сектора који развијају различите програме за описмењавање и образовање одраслих или тренинге за различите професионалне обуке. Како програми који се реализују изван образовног система не подлежу уобичајеној провери квалитета и њихови сертификати нису гарантовани на тржишту рада, кратки програми описмењавања и обуке за „једнократну“ употребу служе као мере за акутно решавање проблема неадекватности образовног система да пружи образовање одраслима у складу с њиховим потребама, интересовањима и животним искуством. Међутим, обим и размере потреба одраслог

становништва за основним, а посебно професионалним образовањем, захтевају дугорочно, системско решавање проблема квалитета образовања за одрасле и једнаку доступност образовања одраслима. Образовни систем треба да буде одговоран и оснажен за решавање проблема неписмености, ниског нивоа општег образовања одраслих и повећање нивоа професионалних компетенција а све иницијативе цивилног сектора угради као комплементарне мере подршке развоја отвореног образовног система који интегрише формално и неформално образовање.

Закон

Законом о основама система образовања (2009) афирмисано је право одраслих на образовање које задовољава њихове потребе, интересовања и утемељена је одговорност за образовање одраслих у институцијама у чијој су надлежности обезбеђивање и праћење квалитета, доступности и релевантности система у области образовања одраслих: Национални просветни савет, Савет за стручно образовање и образовање одраслих, Завод за унапређивање образовања и васпитања, Завод за вредновање квалитета образовања и васпитања.

Пројекат „Друга шанса“- Функционално основно образовање одраслих (ФООО), развија се као национални модел основног образовања одраслих, које постојећи образовни систем у својим различитим капацитетима користи и развија као друштвени ресурс за „развој кључних компетенција неопходних за живот у савременом друштву, оспособљавање за рад и занимање стварањем стручних компетенција“ (Члан 4. Закона о основама система васпитања и образовања).

Број неписмених и без потпуног основног образовања по регионима – подаци са пописа 2002.

Легенда:

Неписмено становништво старије од 10 година

Становништво без потпуног основног образовања старије од 15 година

Наведени показатељи недвосмислено указују колико је озбиљан и раширен проблем функционалне неписмености одраслог становништва у Србији. Са друге стране, главни ресурс сваког модерног друштва је управо образовано и оспособљено становништво. Стога је овај проблем у Србији потребно решавати што пре и што ефикасније. Обим послова које треба обавити захтева изузетно висок ниво друштвене одговорности и огроман професионални рад наставника у новој области образовања.

1.2. ФООО као део система образовања у Србији

Одрасли који немају основно образовање сређу се са два велика проблема. С једне стране, нема довољно школа које остварују програме за основно образовање одраслих. Са друге стране, школе које остварују основно образовање одраслих, немају програме који су одраслима заиста потребни.

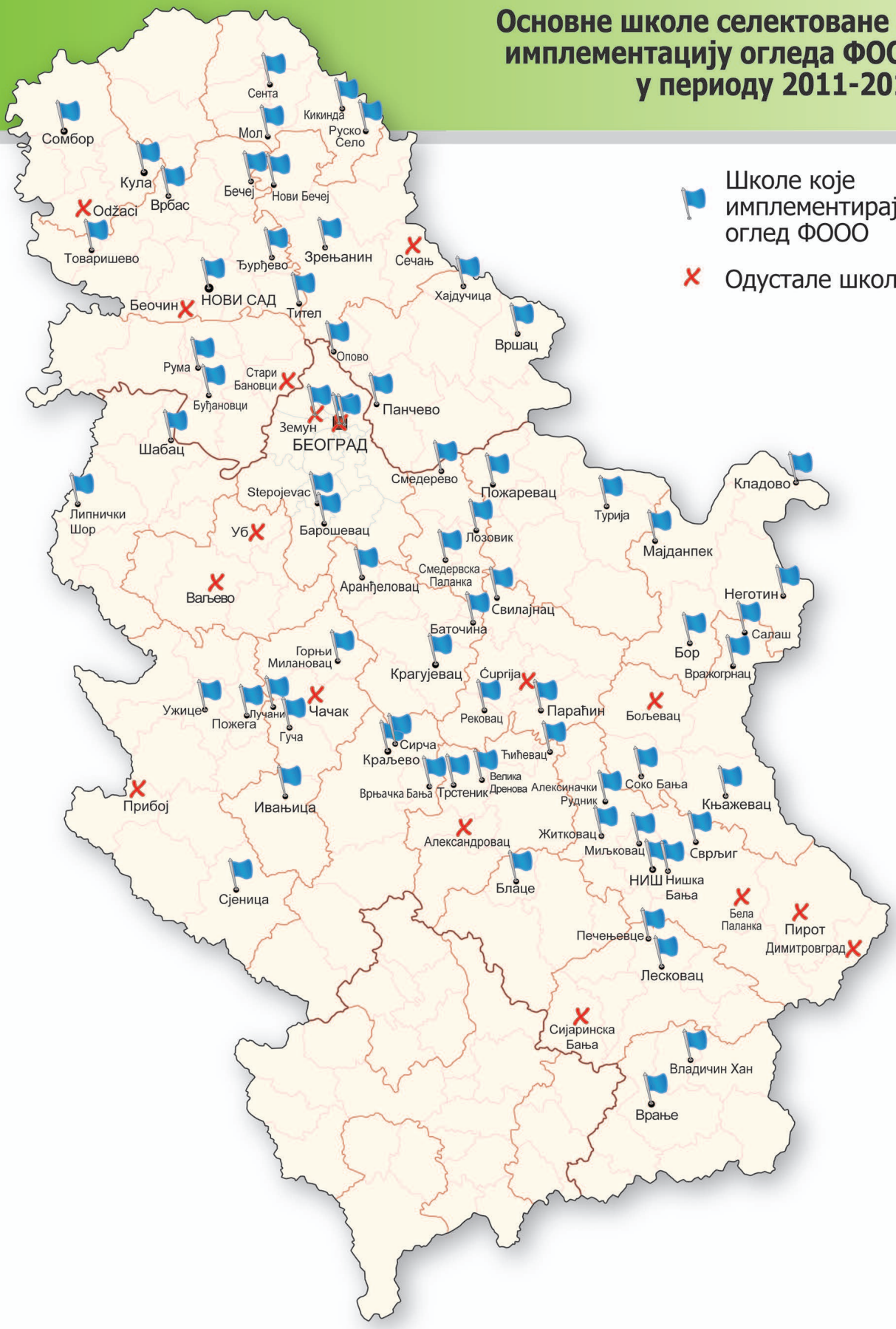
Концепт ФООО подразумева деловање на два плана. Доступност образовања одраслих у овом концепту односи се како на физичку доступност школа које остварују програме за одрасле, тако и на одговарајући и одраслима примерен образовни програм и контекст у коме се он остварује.

Пројекат „Друга шанса“ у време трајања огледа (2011 – 2013) треба да: развије мрежу основних и средњих школа оспособљених за функционално основно образовање одраслих, равномерно распоређених по територији Србије (просечно по пет основних и потребан број средњих школа по школској управи); у оквиру мреже школа оспособи 80 школских тимова за реализацију наставног плана и програма функционалног основног образовања одраслих и развије компетенције наставника потребне за образовни рад са одраслима (дакле, око 1200 посебно обучених наставника); у току двогодишњег огледа покрене друштвену акцију различитих социјалних партнера како би се у програм ФООО укључило 4000 полазника; у току трајања огледа, тј. у процесу функционалног образовања 4000 полазника прати, тестира, провери и вреднује све новине које доноси ФООО.

Године 2013. на основу резултата добијених праћењем и тестирањем новина, ФООО треба да буде припремљен као предлог новог облика образовања одраслих и укључен у редован систем образовања у Србији.

ФООО је један од начина остваривања мера које Европска комисија предлаже за подизање општих, стручних и социјалних вештина грађана ради повећања запошљивости, очувања посла, смањења сиромаштва и осигурања квалитета рада. Модел ФООО је нови корак према усклађивању основног образовања одраслих са Европским оквирним програмом знања (Кључним компетенцијама за целоживотно учење), где спадају: комуникација на матерњем и на страним језицима, дигитална писменост, математичка писменост и основне компетенције у науци и технологији, предузимљивост и предузетништво, грађанске и друштвене вештине, културна свест и изражавање, учење учења.

Основне школе селектоване за имплементацију огледа ФООО у периоду 2011-2013

1.3. Зашто је потребан такав део система и шта све унапређује ФООО?

ФООО је намењен побољшавању укупог образовног нивоа популације, професионалних компетенција за рад, запошљивости, повећању капацитета за целоживотно учење и општу оријентисаност према учењу, побољшању ресурса и компетенција образовних институција, повезивању основног и средњег образовања, оснаживању капацитета локалних заједница по питању прилагођености потребама локалне популације и одговара на потребе тржишта рада.

ФООО афирмише: отвореност система образовања; спремност система да пружи адекватну подршку посебно рањивим групама; проактивну атмосферу и смањује притисак на социјалне фондове; редистрибуцију одговорности; промовише све видове недискриминације; вредности учења уопште и потребе за целоживотним учењем; школу као образовни центар локалне заједнице; заједнички рад и решавање важних питања у локалној заједници кроз локална партнерства, синергију, партиципативност, координацију и сарадњу између различитих заинтересованих страна и институција; информално и неформално учење, могућност за признавање претходног учења и уважавање искуства стеченог кроз живот; уважавање различитих компетенција различитих група одраслих; другачији приступ образовању које постаје засновано на активном учешћу у наставном процесу и учењу, а не на примању информација и предавању предметних садржаја.

2. КЉУЧНИ ЕЛЕМЕНТИ КОНЦЕПТА ФООО

Као што је већ речено, концепт функционалног основног образовања представља снажан, заокружен и активан одговор на проблеме које држава Србија мора да решава не само у области образовања одраслих, него и у погледу повећања укупног образовног нивоа свог становништва, јачања свог образовног система и успостављања и унапређивања оних компетенција које ће њеним грађанима омогућити ваљано, ефикасно и конструктивно решавање проблема у свакодневном животу у савременим условима, које карактеришу бројни изазови, честе, дубоке и непредвидиве промене.Кључни елементи концепта ФООО су, стога, **отвореност, интегрисаност, релевантност и праведност.**

Кроз ФООО образовање постаје **отворено за све** потенцијалне кориснике, без обзира на **узраст тј. животно доба** у коме су се они вратили основном школовању и образовању, као и без обзира на **социјалну, етничку, верску** или било коју другу припадност која их карактерише као појединце и друштвена бића.

Интегрисаност се у концепту ФООО пре свега односи на приступ полазнику. За ФООО **полазник** је **грађанин и сугрђанин,** са **личним, породичним и радним обавезама, искуствима, потребама и причама,** једном речју, одрасли који је у многим и вишеструким животним улогама и који, са свима њима на уму, покушава да створи боље и поузданије животне изгледе и ослонце. Стога се интегрисаност односи и на повезаност општег образовања и оспособљавање за занимање, као и на чињеницу да се у оба ова сегмента ФООО постојећа, претходно стечена и кроз искуство изграђивања знања и умења полазника повезују са новим знањима и вештинама, релевантним за животну ситуацију и реалне потребе одраслих. Овим се животно искуство полазника интегрише у ситуацију учења, чиме се и искуство и учење обогаћују и унапређују.

Полазници у ФООО не долазе само по она знања о којима се говори и која се могу читати у основношколским уџбеницима. Њима ФООО нуди могућност да промене, побољшају и унапреде свој укупан животни положај и изгледе, оспособљавајући их да разумеју и ваљано користе све кључне тековине савремене цивилизације, пре(д)узимају иницијативу у решавању својих животних питања и животних питања у средини у којој живе и раде. То је оно што ФООО чини релевантним. Релевантност концепта ФООО се види и у повезивању циљева, исхода и садржаја програма ФООО, са интересима друштва у целини и животним интересима самих полазника ФООО.

ФООО је бар **двоструко праведан** образовни концепт. Прво, он је **бесплатан за све** полазнике **и у свим сегментима**. Другим речима, полазници не плаћају никакву накнаду ни за похађање основношколске наставе, ни за наставу на којој се оспособљавају за одабрано занимање. Осим тога, полазницима се **признаје** све оно што су у основном образовању обавили пре укључивања у ФООО, а о чему имају ваљано сведочанство. Са друге стране, међутим, ФООО им омогућује да **стекну умења и знања** и у оним областима са којима се нису срели у току свог основног школовања, а која су укључена у програм ФООО и од значаја су не само за напредовање полазника у оквиру ФООО, већ и као подршка и оснаживање за ефикасно и одговорно решавање животних проблема и послова са којима се као одрасли свакодневно сусрећу.

3. ЛИЧНА КАРТА ФООО

3.1. Трајање и организација ФООО

Програм ФООО се остварује у три циклуса, од којих сваки траје по једну школску годину.

Први циклус је намењен основном описмењавању, као и стицању основне функционалне писмености, која укључује разумевање и интерпретацију различитих облика текстова једноставног садржаја, ефикасну и целисходну комуникацију у свакодневном животу и у ситуацијама учења, примену умења свих облика стечене писмености (читалачке, нумеричке и информатичке) у реалном животу, укључујући и проблемске ситуације, коришћење савремених средстава комуникације и одговорност у понашању, планирању и контроли личног, породичног и социјалног живота.

Основно описмењавање укључује полазнике који немају ни почетна знања и вештине у читању, писању и рачунању. Оно се обавља у току првих 200 часова наставе у овом циклусу. Полазници који имају ове основне вештине и знања се у наставу првог циклуса укључују након ових првих 200 часова.

Други циклус је намењен стицању основа општег основног образовања и успостављању и развоју базичних интелектуалних и социјалних вештина које су неопходне за унапређење квалитета личног, породичног и социјалног живота, као и за наставак учења, социјалну интеграцију и постепену транзицију ка тржишту рада.

Трећи циклус се односи на основно опште образовање и обуке за једноставно занимање, којима се развијају компетенције за повећану запошљивост и улазак на тржиште рада. Након завршеног трећег циклуса полазници су оспособљени за наставак образовања, као и за запошљавање. Области у којима се у току трећег циклуса полазници обучавају за једноставна занимања су: пољопривреда и исхрана, грађевинарство и занатске услуге, услуге и машинско-електричарски послови.

Графикон 1: СТРУКТУРА ФООО

3.2. Ко су полазници ФООО?

ФООО је намењен свим одраслим особама старијим од 15 година који нису никада похађали основно образовање или су га напустили. У програм ФООО се не могу укључити полазници млађи од 15 година јер концепција и карактеристике програма не одговарају том узрасту.

Ко и када може да се упише у ФООО?

У први циклус ФООО могу да се укључе полазници са сведочанством о завршеном првом, другом и/или трећем разреду основне школе, као и они који никада нису похађали основну школу. Полазницима који не знају да читају, пишу и рачунају, намењена је настава у трајању од 200 часова на почетку првог циклуса.

У други циклус ФООО могу да се упишу полазници који су завршили први циклус, или имају сведочанство о завршеном четвртом разреду основне школе. Полазници који су завршили пети разред основне школе уписују се у други циклус ФООО, уз обавезу да редовно похађају другу половину наставне године у том циклусу. У току прве половине наставне године, ови полазници треба да присуствују настави предмета који се по први пут појављују управо у програму ФООО (дигитална писменост, предузетништво, одговорно живљење у грађанском друштву).

Полазници који нису учили енглески језик започињу га програмом за први циклус.

У трећи циклус ФООО могу да се упишу полазници који су завршили други циклус ФООО или шести разред основне школе. Због специфичности образовног програма у трећем циклусу ФООО, који укључује и обуке за занимања, у овај циклус се могу се уписати и полазници са завршеним седмим разредом основне школе, али га морају похађати у целини.

3.3. Које могућности ФООО даје полазницима?

Након завршетка ФООО полазници могу да се баве послом за који су оспособљени на стручним обукама у оквиру ФООО, или да наставе школовање у средњим школама.

3.4. Ко реализује програм ФООО?

Програм ФООО реализују школе за основно образовање одраслих, редовне основне школе и средње стручне школе које су одабране на конкурсу расписаном за целу територију Србије и оспособљене за реализацију ФООО кроз акредитоване семинаре за стручно оспособљавање наставника и андрагошких асистената.

Зашто програм ФООО могу да реализују само посебно обучени наставници?

Овај програм могу да реализују само посебно обучени наставници због специфичности полазника, као и новина и специфичности које садржи наставни програм ФООО.

- Овај програм пре свега захтева стручне компетенције наставника за образовни рад са **одраслима.** Додатне захтеве пред наставнике поставља хетерогеност популације одраслих која се укључује у основно образовање, као и посебни интереси различитих циљних група којима се ФООО прилагођава.
- Новине и специфичности **програма** ФООО које изискују посебну обуку наставника. ФООО је интегрисан образовни програм који је усмерен на остваривање општих и предметних исхода кроз развој компетенција, а не на предавање градива и наставних садржаја, што мења и улогу и положај наставника.
- Програм ФООО садржи нове предмете за које је потребна посебна обука наставника.

3.5. Шта се дешава са ФООО после завршетка пројекта „Друга шанса“?

Програм ФООО се до 2013. године реализује као пилот програм који ће, након процеса праћења и вредновања, постати део редовног образовног система на нивоу основног образовања.

Школе које су укључене и оспособљене у пилот фази, у могућности су да буду главни носиоци развоја делатности основног образовања одраслих у образовном систему.

3.6. Ко је све одговоран за ФООО?

Одговорност за ФООО постоји и на националном (државном) и на локалном нивоу.

На националном нивоу за ФООО су најодговорнији Министарство просвете и науке и Министарство економије и регионалног развоја. Одговорност за ФООО ова два министарства деле и са Министарством за рад и социјалну политику, Министарством правде, Министарством пољопривреде и Министарством за управу и локалну самоуправу.

Ко све треба да помогне школи у остваривању ФООО?

На локалном нивоу за ФООО је одговорна мрежа социјалних партнера: основне школе, средње школе, школске управе, локална самоуправа, локална служба запошљавања, центри за социјални рад, цивилни сектор и послодавци.

3.7. Која документа регулишу ФООО?

ФООО регулишу следећа документа:

- Правилник о програму огледа функционалног основног образовања одраслих који садржи: Програм огледа ФООО, План и програм ФООО (план и програм основног образовања и обука), као и Програм обуке за андрагошког асистента, објављен у „Просветном гласнику РС“, бр. “ 6/2011 од 27.07 2011.
- Правилник о врсти образовања наставника који остварују програм огледа функционалног основног образовања одраслих објављен у „Просветном гласнику РС“, бр. “ 6/2011 од 27.07 2011.
- Акредитовани Интегрални програм обуке за остваривање програма ФООО је објављен на интернет страници Министарства просвете и науке решењем министра од 8. јула 2011. године.

Наведена документа могу да се нађу и на интернет страници Министарства просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије: www.mp.gov.rs

Сви образложени елементи у овом поглављу одређују кључне карактеристике и новине у образовном програму ФООО.

4. КЉУЧНЕ НОВИНЕ И ВАЖНА ПИТАЊА ФООО

4.1. Програм ФООО

Нови образовни и наставни програм ФООО карактерише низ особених својстава. Међу најважнијим особеностима су да је то програм који је **функционалан, интегрисан** и **флексибилан.**

Функционалност ФООО програма огледа се кроз:

- Садржаје програма који су усмерени ка потребама и интересовањима одраслих, као и читавом низу посебних циљних група. Осим тога, они су прилагођени и потреби да припреме полазнике за што квалитетнију реализацију програма обука за занимања.
- Прилагођавање садржаја програма различитим животним улогама одраслог човека. Другим речима, савладавање програма ФООО има функцију оспособљавања полазника за квалитетнији и одговорнији начин вођења животних послова, испуњавање задатака и превазилажење и решавање проблема.
- Орјентацијом програма која је посебно појачана и подржана увођењем низа нових предмета.
- Концепцијом која омогућује да полазник истовремено стиче основно опште образовање и да развија радне компетенције.
- Могућност полазника да, након што заврши ФООО, настави образовање или се даље усавршава у занимању.

Да је програм ФООО **интегрисан** јасно говоре многе његове карактеристике.

Најпре, у програму су међусобно повезани опште образовање и обуке за једноставна занимања.

Даље, садржаји различитих наставних предмета су такође међусобно повезани, тако да могу да се ослањају једни на друге и заједнички учествују у изградњи и развоју компетенција полазника. На сличан начин као предмети, у програму ФООО су повезани и поједини наставни модули и образовни циклуси.

Треће, у програму су дефинисани **општи исходи** тј. основне животне компетенције одраслих, у чијем успостављању учествују како садржаји свих наставних предмета, тако и начин на који се организује и изводи настава у ФООО и користе садржаји програма.

Све ово јасно говори и да програм ФООО није крут и статичан, већ да је, напротив, динамичан и **флексибилан.** Флексибилност програма се огледа у његовој вишеслојној прилагођености полазницима и циљним групама, могућности да се организује и реализује на различите и разноврсне начине, у складу са могућностима и потребама полазника и да их уважи без обзира да ли су најједноставније и најосновније, или су развијеније и напредније. Ова карактеристика програма омогућава да се у пракси његове реализације користе различити начини хоризонталног и вертикалног повезивања предмета, предметних садржаја, општих и предметних исхода.

Образовни и наставни програм ФООО је у целини заснован на дефинисаним **исходима.** Будући да су у Србији и редовно образовање и образовање одраслих дубоко укорењени у традицији која функционише на основу програма који чине различити предмети и предметни садржаји који су углавном везани за одређену академску област науке, прелазак на облик програма који се заснива на исходима, представља велику и значајну новину.

Исходи су, као и у многим другим савременим образовним програмима, дефинисани на два нивоа: на нивоу **општих** и на нивоу **предметних.**

Општи исходи су блиски појму општих компетенција и представљају основу за успостављање општих компетенција. То су компетенције које су одраслом неопходне за успешнији, квалитетнији и активније и конструктивније усмерен лични, породични, радни и друштвени живот. Ради се о компетенцијама које ће одраслом помоћи у:

- суочавању са проблемима и изазовима у свакодневном животу и да се на правилан начин и ефикасно изборе с њима
- сналажењу и поступању у радним ситуацијама и у радном окружењу
- одговорном и конструктивном приступању и побољшавању личних и породичних прилика и услова
- правилној употреби друштвених и технолошких помагала
- овладавању неопходним предусловима наставка образовања
- активном учешћу у заједници и ширем друштвеном животу.

Осим тога, на нивоу самог програма, општи исходи омогућавају да се међусобно повежу програми појединачних предмета. Стога, како у својим појединачним предметним оквирима, тако и на темељу блиске и интензивне сарадње и повезивања наставе различитих предмета, сви наставни предмети ФООО се усмеравају на остваривање општих исхода, а то су:

ЈЕЗИЧКА ПИСМЕНОСТ	Способност да се изразе идеје, осећања, чињенице и мишљења у усменом и писаном облику на матерњем језику у различитим друштвеним, културним и комуникацијским контекстима (рад, породица, друштвено окружење и слободно време). Ова способност обухвата и комуникацију на страном језику у областима слушања, говора, читања и писања.
МАТЕМАТИЧКА ПИСМЕНОСТ	Способност коришћења математичког размишљања и операција у свакодневним ситуацијама. Нагласак је више на процесу него на резултату, на активности него на знању.
ОСНОВЕ НАУЧНЕ ПИСМЕНОСТИ	Способност коршћења знања у уочавању, разумевању и објашњавању природних појава.
ДИГИТАЛНА ПИСМЕНОСТ	Способност да се информационе технологије примењују и критички користе за рад, слободно време и комуникацију.

УПРАВЉАЊЕ СОПСТВЕНИМ УЧЕЊЕМ	Способност организовања сопственог учења, самостално или у групи. Укључује и способност отклањања и савладавања препрека успешном учењу.
РЕШАВАЊЕ ПРОБЛЕМА	Препознавање, објашњавање и решавање проблема уз коришћење знања и вештина из више предметних области.
СОЦИЈАЛНЕ ИНТЕРАКЦИЈЕ И САРАДЊА СА ДРУГИМА	Све форме понашања које су у служби ефикасне и конструктивне комуникације у друштвеном животу појединца и у циљу ненасилног решавања конфликата.
ГРАЂАНСКА ОДГОВОРНОСТ У/ЗА ДЕМОКРАТИЈУ	Грађанска компетенција омогућава појединцу да активно учествује у грађанском животу и заснована је на знању о друштвеним и политичким вредностима, концепима и структурама.
ЗДРАВСТВЕНЕ КОМПЕТЕНЦИЈЕ	Преузимање одговорности за сопствено здравље и здравље породице, свест о важности чувања здравља и утицаја различитих начина живота и животних навика на одржање и унапређивање здравља.
ЕКОЛОШКЕ КОМПЕТЕНЦИЈЕ	Разумевање важности и значаја очувања и унапређења околине.
ИНИЦИЈАТИВНОСТ И ПРЕДУЗЕТНИШТВО	Способност појединца да идеју преточи у активност, да сам покрене промену и да се прилагоди иновацијама. То подразумева мотивисаност, креативност, иновативност и преузимање ризика, као и способност планирања и управљања пројектима ради остварења циљева.
КУЛТУРНА СВЕСТ, МУЛТИКУЛТУРАЛНОСТ И КРЕАТИВНОСТ	Свест, прихватање постојања и позитивно вредновање различитости у социјалном, културном, етничком, религијском и стваралачком домену. Разумевање значаја и уважавање креативног изражавања идеја, искустава и емоција кроз различите медије (музика, покрет, литеретура и визуелне уметности).

Осим ових исхода, у програму ФООО су дефинисани и исходи које треба остварити у току наставе појединачних предмета. Ови предметни исходи изражавају специфичности појединих области знања и умења и значаја који владање тим знањима и умењима може имати за унапређење живота полазника у свакој његовој кључној димензији. Рад на остваривању општих и предметних исхода ФООО остварује се синегријским деловањем садржаја појединачних предмета али и међусобним функционалним повезивањима како садржаја појединачних предмета, тако и предметних исхода.

Постоје ли у ФООО нека ограничења за наставника?

Наставник се у ФООО среће са новим предметима, новим начином организовања „старих“ предмета, новим везама међу предметима, новим начином разумевања резултата наставе и учења.

Да ли у овом новоотвореном простору за наставника постоје и нека ограничења?

Одговор на ово питање је једноставан: док год ради на остваривању дефинисаних исхода, наставник је на добром путу и нема других ограничења. Ово подразумева да наставник наставу организује пре свега у договору са полазницима и са другим наставницима, да при томе има могућност и слободу да бира најпогодније садржаје, да допуњава, мења, понавља, на различите начине приказује садржаје свог предмета, удружује се са другим наставницима и предметима, уноси оне облике новина за које документовано процењује да су корисније у функцији остваривања исхода, било предметних било општих.

Сваки наставник на специфичан, себи **својствен** начин својим полазницима **организује** и **тумачи** програм и **практично показује** његову употребљивост у стварном животу и у решавању свакодневних животних ситуација и проблема. Задатак наставника, дакле, НИЈЕ да **предаје садржаје** програма као да је њихово **памћење и репродукција само себи циљ** или као да је у предавању градива, памћењу и репродукцији главни циљ наставног рада. Оно што полазник у току наставе ФООО гради су ментални процеси ослоњени на различите врсте знања, вредности, ставова, вештина, способности, изграђени на основу различитих типова активности, сусрета, односа и искустава која се обављају у оквиру процеса предавања и учења.

У своје тумачење и могућности примене знања и умења која се кроз програм граде, наставник дакле укључује и полазнике, који у томе учествују са својим знањима, искуствима, доживљајима и идејама о значењима, односима и могућностима примене и коришћења. На овај начин садржаји програма полазницима постају ближи, стварнији и значајнији, а наставник има могућност да **води** и **усмерава процес учења** тако што ће допуњавати и/или кориговати тумачења и погледе полазника и пружати им прилику и могућност да своје појмове и схватања заснивају на провереним и поузданим основама. Свој главни задатак наставник, дакле, **неће** остварити предајући градиво и садржаје програма и проверавајући у којој мери су га полазници усвојили, већ подстичући полазнике да покажу шта о појавама којима се програм бави већ знају, да ли су и како та знања користили у различитим ситуацијама и да им помогну да та знања прошире и унапреде колико год је то могуће.

4.2. Материјал за наставу и учење

У оквиру припрема за реализацију програма ФООО сачињен је материјал за наставу и учење чија је намена да олакша и унапреди процес наставе и учења у ФООО и да пружи поуздан ослонац и наставнику и полазнику.

Материјал за наставу и учење у концепту ФООО подразумева материјал који је намењен заједничком раду наставника и полазника у процесу наставе. Овај материјал

представља интегрални део курикулума. У оквиру материјала за наставу и учење израђен је водич за за сваки предмет/модул као подршка наставнику за успешну реализацију наставног процеса. Такође, припремљен је и материјал за полазнике за сваки предмет/модул који треба да обезбеди успешан ток и реализацију наставе. За полазнике првог циклуса, уобличен је јединствен пакет материјала за наставу и учење за све предмете првог циклуса, а полазницима другог и трећег циклуса намењен је такође јединствен пакет који садржи материјале за наставу и учење за све предмете ова два циклуса.

Материјал прати наставне предмете или модуле и подржава остваривање општих принципа и циљева на којима се заснива образовни процес дефинисан наставним планом и програмом и исходима образовања за сваки предмет. Хетерогеност популације одраслих, заснованост програма на исходима и усмереност процеса учења ка развоју компетенција подразумева отвореност иницијалног материјала за реорганизовање, адаптирање, функционализацију, промене начина реализације у зависности од интересовања и потреба различитих циљних група. Хетерогеност популације одраслих даје материјалу за учење и подучавање карактеристику иницијалног и демонстративног материјала за учење, који своје завршне форме треба да добије на основу искустава стечених у процесу остваривања наставе у ФООО.

Материјал за наставу и учење осмишљен је као средство – помоћ наставницима за планирање и реализацију ефикасне наставе и процеса учења прилагођеног потребама одраслих полазника. Истовремено је и подршка у праћењу ефеката наставе и процењивању напредовања полазника. Предложени материјал у складу је са савременом концепцијом наставе и учења и подржава стварање услова за самостално изграђивање, односно конструкцију употребљивих знања. Садржи сугестије за индивидуализовани приступ прилагођен различитим потребама полазника, њиховим различитим узрастима, искуствима, предзнањима и срединама из којих долазе. Такође, материјал за наставу и учење је замишљен као материјал који се стално развија током наставног процеса. У његовом унапређивању и обогаћивању треба да учествују и наставници и полазници и андрагошки асистенти.

Зашто у ФООО нема уџбеника?

У ФООО нема уџбеника и неће их ни бити из следећих разлога:

- ФООО је, као што је већ наглашавано, програм који је прагматичан, индивидуализован, отворен, флексибилан, функционалан и који се стално развија, унапређује и допуњује. Разнообразност тема и садржаја у програму ФООО не може да се смести у уџбеник. Уџбеници су, са друге стране, по природи потпуно супротни основним идејама и намерама ФООО: уџбеник је статичан, уџбеник има другачију структуру и намену, често је „строг“, прати логику науке и информише полазника о томе шта све треба да научи и не подстиче развијање функционалних знања.
- Карактеристике учења и мотивације одраслих, подразумева позивање и рад на дневно актуелним темама. То не значи да су уџбеници сами по себи лоши, али у форми у којој их препознаје наш образовни систем не могу да одговоре на специфичности концепта ФООО и потреба у учењу одраслих.
- Материјал за наставу и учење је за ФООО много адекватнији од класичних уџбеника јер подстиче сам процес учења.

- Ако се и буде размишљало о уџбеницима који ће се користити у ФООО, то неће бити класични уџбеници које наставници и полазници користе у штампаној форми, већ ће то бити веома функционализован, флексибилан и интерактиван уџбеник.

4.3. Организација наставе

Настава се у ФООО одвија као редовна, а не као консултативно-инструктивна настава, што је у досадашњој организацији основног образовања у школама за одрасле био уобичајен облик рада. Почетак и крај школске године треба да буде флексибилан и зависи од различитих фактора који утичу на расположиво време одраслих за образовање. У ФООО трајање часа је 30 минута али се часови увек држе у блоку. Најмањи блок час је у трајању од 60 минута, тј. два часа.

Настава у првом циклусу организована је из два дела у неједнаком временском трајању. Разлога за то је више. Прво, у оквиру првог циклуса, у трајању од годину дана, интегрисана су сва четири прва разреда основне школе али програм није рађен по анлогији са програмом који постоји за редовну наставу. Друго, овај циклус је намењен полазницима који имају различито развијене компетенције језичке и математичке писмености: од потпуно неписмених до оних који са лакоћом читају, пишу и рачинају или су већ завршили први, други или трећи разред основне школе. Да би се могућности пуног укључивања у процес учења обезбедиле свим, овако различитим полазницима, прва два месеца јесу програм основа писмености, језичко и математичко описмењавање и стартно уједначавање позиција свих полазника првог циклуса да у следећих шест месеци сви заједно могу да развијају базичне компетенције које су им потребне за успешно праћење наставе у другом и трећем циклусу. За разлику од другог и трећег циклуса који могу почети са реализацијом и почетком октобра, први циклус, за групу неписмених, мора почети почетком септембра. Они који су језички и математички писмени (завршили неки разред у редовној настави) прикучују с овој групи описмењених и заједно настављају учење у првом циклусу

Први део првог циклуса у трајању од два месеца (септембар, октобар) предвиђа 200 часова основно описмењавање. Настава српског језика и математике се изводи свакодневно у трајању од укупно 5 часова. **Други део првог циклуса** почиње око 1. новембра и траје у континуитету 6 месеци и предвиђа минимум 15 (да би се до 1. маја остварио програм), а максимум 25 часова недељно. Часови српског, математике и енглеског се изводе свакодневно и континуирано, а часови дигиталне писмености се уводе комбиновано.

Понедељак	Уторак	Среда	Четвртак	Петак
Први пример				
Српски Српски Математика Математика Енглески	Основне животне вештине Основне животне вештине	Математика Математика Српски Српски Енглески	Дигитална писменост Дигитална писменост	Математика Математика Српски Српски Енглески
Други пример				

Српски Српски Математика Математика Енглески	Основне животне вештине Основне животне вештине Дигитална писменост Дигитална писменост	Математика Математика Српски Српски Енглески	СЛОБОДАН ДАН	Математика Математика Српски Српски Енглески
ШТА СВЕ НЕ МОЖЕ: • 1x5 Српски, Математика, Енглески • Више од по 3 часа дневно Српског и Математике • Више од укупно 5 часова дневно • 1 час било ког предмета, осим Енглеског на самом почетку другог дела првог циклуса. • Петак не може бити планиран као слободан дан НАПОМЕНА: РАСПОРЕД ЧАСОВА У ТОКУ ГОДИНЕ МОЖЕ ДА ВАРИРА, с обзиром на потребе и могућности полазника (нпр. сезонски радови и сл)				

Табела 3: Два примера распореда часова другог дела првог циклуса

У другом циклусу настава почиње најкасније до 1. октобра и траје у континуитету 7 месеци. Потребно је остварити минимум од 25 часова недељно да би се до 1. маја остварио програм. Српски, математика и енглески се спроводе обавезно континуирано, сваког месеца равномерно, а сви остали предмети могу да иду у блоковима са неједнаком месечном дистрибуцијом. Најмањи број часова једног предмета у једном дану је 2. Број часова у једном дану је 5 (2 предмета), а изузетно може бити 6. Настава у блоковима може да се организује и суботом и недељом

У првом делу трећег циклуса настава почиње најкасније 1. октобра и траје минимално 14 недеља. Минимални број часова недељно је 25.

Други део трећег циклуса, пошто се комбинује са стручним обукама, има укупан фонд од 242 часа који, у зависности од плана реализације обука, може да се оствари на различите начине: као интензивна настава у трајању од 9 недеља (5-6 часовна дневно), па потом обука, или уз један дан обуке недељно, НЕ ПРЕПОРУЧУЈЕ СЕ да полазници у истом дану имају и наставу у основној школи и обуку за занимање у средњој школи.

Зашто редовна, а не инструктивно-консултативна настава?

Програм ФООО није усмерен на садржаје које полазници треба да науче и запамте а да потом наставник провери колико су они то успешно урадили. Програми који су оријентисани на садржаје, уз добру консултативно инструктивну наставу ,полазници могу успешно савладати. Оваква настава подразумева и развијене вештине самосталног учења и виши ниво писмености. Како ФООО није програм оријентисан на усвајање садржаја, нити су наши полазницидовољно мотивисани, писмени и вешти у самосталном учењу, то је консултативно-инструктивна настава неспојива са ФООО.

Програм оријентисан на развој општих компетенција и остваривање предметних исхода захтева да овим ПРОЦЕСОМ руководи квалификовани наставник. Полазник не може самостално да развија компетенције и остварује предметне исходе на основу читања

„уџбеника“ који му може дати наставник. Развој компетенција захтева осмишљено континуирано вођење полазника кроз процес у коме он ради самостално и у групама, у којима се користе рзличите технике и методе како би се постигли дефинисани циљеви.

Детаљнији одговор на ово питање се налази и у поглављу о школском тиму.

Колико полазници треба да уче код куће и да ли им треба давати домаће задатке?

Концепт не подразумева учење и вежбање ван наставе и школе и нема никаквих додатних задатака ван редовног рада у школи. Међутим, од полазника се стално тражи да буду активни и да учествују и активно доприносе активностима у школи, на настави и на часовима. Од њих се тражи да на наставу доносе новинске чланке који су их заинтересовали, вести, огласе, документа, рачуне, приче о ономе што чују и о чему размишљају, шта раде и доживљавају, да би се о томе разговарало (нпр. како помажу деци у учењу, са каквим се проблемима срећу у таквим ситуацијама итд).

Како се и ко прави распоред часова?

Распоред часова за ФООО једини је у стању да направи школски тим. Елементи који су потребни за израду распореда часова су Годишњи план за реализацију циклуса за сваки предмета, План за реализацију предмета за разред , као и План блокова наставе планиране у оквиру сваког предмета (Модели за израду ових планова налазе се у прилогу број 1 овог Приручника). Тек ова комбинација података обезбеђује школском тиму елементе за израду ваљаног распореда часова уз фкексибилност свих предметних наставника да неке свије предлоге редефинишу и реорганизују у складу са целокупним мозаиком понуда свих наставника и специфичним ситуацијама у појединим предметима а посебно у вези са тематским приступом ако се неки наставници одлуче да кроз јединствене,заједничке теме обрађују одређене садржаје и остварују различите предметне исходе. Због свега наведеног, питање прилагођавања и измене распореда чесова треба увек држати отвореним као могућност. Распоред часова мора бити променљив како би се обезбедила флексибилност потребна у раду са одраслима и адекватно праћење догађања које се дешава у процесу учења одраслих. Релевантне податке о свему томе има само школски тим и зато није могуће приступити изради распореда часова онако како се он прави за ђачку популацију.

Променљив распоред наставе

Ако се настава не одвија у фиксираном недељном распореду, истом у току целе наставне године, какве и колике паузе смеју да се праве и у којим предметима смеју, а у којима не?

Српски одн. матерњи језик, Енглески језик и Математика треба да се одвијају континуирано, а остали предмети могу у мањим или већим блоковима. Неки предмети нпр. Дигитална писменост, Предузетништво или Одговорно живљење у грађанском друштву, могу да се организују у већим блоковима и да трају и цео радни дан нпр. суботом.

Зашто променљив а не фиксиран распоред наставе?

Фиксирани распоред часова не може да одговори ни на индивидуалне потребе и могућности полазника ФООО, нити на потребе и могућности различитих циљних група које су међу фактичким или потенцијалним полазницима ФООО.

И као појединци и као припадници група, полазници ФООО имају бројне друге обавезе и одговорности које морају да усклађују са обавезама на настави ФООО.

Чест разлог изостајања са наставе, па и прекидања образовања, код одрасли полазника је учешће у сезонским пољопривредним или грађевинским радовима, који за њих и њихове породице представљају један од значајних, а често и једини извор прихода.

4.4. Тимови за имплементацију ФООО

За успешну реализацију ФООО, који је компонован од разноврсних елемената и чинилаца, подједнако је важна ваљана и ефикасна организација **унутар школе** у којој се остварује програм ФООО и одговарајуће **учешће локалних партнера** кроз повезивање и сарадњу са школом.

Тим социјалних партнера за реализацију ФООО чине средње школе у којима се организује обука полазника ФООО за једноставна занимања, школске управе, центри за социјални рад, локалне службе запошљавања, службе локалне самоуправе и друге значајне друштвене институције на локалном нивоу, као и организације цивилног друштва.

Координатор Тима социјалних партнера је директор основне школе која остварује програм ФООО. Задатак координатора је да обезбеди да се кроз ангажовање социјалних партнера створе услови неопходни за пуну и ваљану дугорочну имплементацију ФООО.

Школски тим чине учитељи, предметни наставници, стручни сарадник (андрагог, педагог и/или психолог), андрагошки асистент и директор школе. Школски тим је у свом раду усмерен на два подједнако значајна плана. Један је унутрашњи, који се односи на такво остваривање програма основног образовања који ће одрасле полазнике водити ка остваривању њихових личних циљева и очекиваних, програмом јасно дефинисаних друштвено пожељних исхода ФООО. На спољашњем плану, у сарадњи са партнерима, тим учествује у идентификацији, информисању и мотивисању потенцијалних полазника, тј. одраслих без основног образовања да се укључе у програм ФООО и ради на отклањању личних, породичних, микро и макро социјалних баријера за укључивање полазника у образовни програм ФООО.

Надлежности и одговорности сваког актера у овим тимовима су различите. Сваки члан тима носи свој део одговорности и различитим активностима и пословима доприноси остваривању ФООО, а изостанак или неодговарајуће учешће било кога угрожава изгледе за успешно остваривање ФООО у целини.

Како функционише школски тим?

Да би појединци - учитељи, наставници, стручни сарадници, андрагошки асистент и директор укључени у остваривање ФООО постали школски тим, потребно је да имају:

- заједничко разумевање улоге, одговорности и позиције школског тима у Тиму социјалних партнера;
- сагласност око успостављања нових форми и организације рада школе у новим областима образовне делатности;
- спремност да се граде нови професионални капацитети и компетенције потребне за образовни рад са одраслима;
- пуно разумевање пресудног значаја које за успешно остваривање ФООО има тимски рад;
- адекватно разумевање личног доприноса и сарадње у остваривању новог, интегрисаног образовног програма, усмереног на исходе кроз које се граде животно важне компетенције одраслих полазника;
- потребну ефикасност у повезивању основног образовања и стручних обука, и сарадњи основне и средње школе у реализацији заједничких циљева.
- спремност да полазницима пруже сву неопходну подршку у њиховим настојањима да достигну другачије, нове, унапређене животне циљеве, усмеравању ка свету рада, одговорном и продуктивном личном и друштвеном животу.

Тим расте и гради своје капацитете кроз процес **заједничког:**

- праћења остваривања циљева ФООО;
- уочавања и решавања проблема;
- учешћа у избору начина организације времена и рада са полазницима;
- креирања програма индивидуализованог рада за појединце или групе полазника;
- доношења одлука о укључивању релевантних партнера у реализацију наставног програма када то изискују интереси полазника.

Изграђивање капацитета школског тима чини основу на којој се успоставља тимска сарадња и организује тимски рад, а они су основа на којој почива успех у реализацији ФООО.

4.5. Школски тим у остваривању ФООО

Образовни рад са одраслима представља професионалну новину у редовним основним школама у Србији. Успешна реализација ФООО као програма намењеног одраслим полазницима, изискује организацију која на најоптималнији начин повезује све могућности школе за реализацију програма и најефикасније задовољавање потреба и уважавање могућности одраслих полазника. Процесом конституисања школског тима и организацијом рада на остваривању програма ФООО као новог образовног програма, руководе директор школе и стручни сарадници (андрагог, педагог, психолог).

Директор школе и стручни сарадници предузимају све послове из своје надлежности у вези са имплементацијом ФООО.

Као што је већ речено, школски тим ФООО поред директора и стручних сарадника чине сви учитељи и наставници укључени у његову реализацију. Радом школског тима руководи стручни сарадник уколико је он уједно и наставник у ФООО. Уколико стручни сарадник није ангажован као наставник, препоручује се да школским тимом руководи изабрани наставник. Поред обучених учитеља и наставника, у школски тим је укључен и обучени андрагошки асистент, као и по један представник полазника из сваког уписаног одељења.

Који је делокруг рада школског тима?

Школски тим одлучује о свим важним питањима организације рада на остваривању ФООО. Школски тим бира ментора (разредног старешину) за свако уписано одељење, организује и прати остваривање ФООО за свако одељење и програм у целини, дефинише обим и врсту ангажовања андрагошког асистента за свако одељење као и распоред његових обавеза.

Школски тим доноси програм рада за школску годину, распоред часова и блок наставе, календар школске године. Школски тим доноси одлуке о свим важним питањима и проблемима везаним за наставу, наставнике, полазнике, андрагошке асистенте, сарадњу са локалном заједницом, средњом школом и др.

Посебно се истиче важност надлежности школског тима над допунском наставом. Допунска настава је основни инструмент за подршку решавања проблема у учењу полазника, а које изазивају њихове различите животне ситуације (изостајање са наставе због личних, породичних и радних обавеза; ниска мотивација и недостатак интересовања; недовољна писменост, предзнања и потребне компетенције; споро напредовање у учењу и сл.). Школски тим треба да одређује а посебно да надзире целисходност, сврсисходност, функционалност и ефикасност допунске наставе у решавању наведених проблема појединих полазника или група полазника. У надлежности школског тима је процена да ли допунска настава може бити довољна мера, компензаторна процедура за полазнике који нередовно похађају наставу, повремено одсуствују са наставе, имају тешкоће у учењу,немају довољно предзнања, имају ниску мотивацију и др , да остану у процесу наставе и наставе образовање. Планове о недељном обиму редовне допунске наставе (која се континуирано остварује) доносе ментори у директној сарадњи са наставницима и полазницима. Допунска настава већег обима за појединце или групе полазника је у надлежности школског тима (доношење одлуке и старање о реализацији и постигнутим ефектима).

Школски тим се састаје најмање једном месечно и разматра сва питања која предлаже стручни сарадник, ментори, наставници, андрагошки асистент или полазници.
Школски тим је одговоран за успех у реализацији ФООО и предузимање мера за отклањање проблема насталих у реализацији ФООО.

Школски тим води записник о свом раду, питањима и проблемима који су разматрани, усвојеним предлозима решења и праћењу решавања проблема. Школски тим остварује и директну сарадњу са полазницима преко њихових представника делегираних у стални састав тима.

Шта школски тим ради на прикупљању, мотивисању и упису полазника у ФООО?

У предуписном периоду школски тим учествује у прикупљању података о потенцијалним полазницима и у сарадњи са андрагошким асистентом пружа подршку потенцијалним полазницима за превазилажење баријера за упис у школу и ради на подизању мотивације за образовање и учење. У време уписног периода школски тим формира уписни тим који чине стручни сарадник (андрагог, педагог, психолог), ментори, један наставник и андрагошки асистент. У уписном периоду уписни тим треба да свакодневно обезбеди потенцијалним полазницима могућност да се упознају са програмом образовања који их очекује као и све потребне информације како ће програм изаћи у сусрет и уважити њихове потребе и могућности у временском и другим аспектима организације наставе и учења.

Ове консултације са потенцијалним полазницима имају мотивациони карактер и дају одговоре како ће очекивања полазника бити остварена. Пре него се упише и започне образовни процес сваки полазник треба јасно да разуме шта га очекује и какву ће добит остварити уписом, похађањем и завршавањем програма ФООО.

Уписни тим током периода уписа сарађује са различитим институцијама у локалној заједници како би и школи и полазницима била обезбеђена потребна подршка.

(О начину рада школског тима у реализацији наставног програма ФООО, погледати поглавље Наставник као члан школског тима)

Ментор/разредни старешина

По започињању реализације програма ФООО за сваки циклус бира се ментор/разредни старешина циклуса. У првом циклусу то је свакако учитељ који највише времена проводи са полазницима, а у другом и трећем циклусу наставник који може да оствари најближе контакте са полазницима, добро процењује и разуме њихове проблеме и предузиљив је у њиховом решавању. Ментор/разредни старешина заједно са андрагошким асистентом једном недељно одржава час – сусрет са полазницима на коме разматра проблеме у настави, учењу и понашању одраслих и заједно са полазницима тражи решења за њихово превазилажење. Ментор континуирано прати напредовање сваког полазника и може да организује индивидуални рад са полазницима који имају тешкоће било које врсте. Ментор такође предузима саветодавни рад ради отклањања сметњи које су се појавиле код појединаца, неких група или целог одељења.

Посебна одговорност ментора односи се на планирање, организацију и реализацију допунске наставе.

Учитељ/ментор за први циклуса сам у договору са полазницима прави план за допунску наставу. Ментори другог и трећег циклуса, на основу предлога предметних наставника о потреби организовања допунске наставе за појединце или групе полазника који нису редовно похађали наставу или су испољили тешкоће у савладавању програма, заједно са полазницима планирају допунску наставу. План допунске наставе ради се на недељној бази . Ментор сарађује са андрагошким асистентом у вођењу документације о спровођењу допунске наставе.

Школски тим предлаже директору сарадњу са представницима локалне заједнице са којима се планира сарадња у процесу реализације ФООО. Одлуке се односе на време и начин укључивања локалне националне службе за запошљавање у вези са избором обука од стране полазника као и реализација програма АТП1 и АТП2 у оквиру предмета Предузетништво. Школски тим такође планира укључивање различитих институција и организација (државни, невладин или приватни сектор) како у оквиру програма предмета Предузетништво, тако и програма предмета Одговорног живљења у грађанском друштву или модула Основне животне вештине у првом циклусу. Ово укључивање има за циљ да различите организације својим програмима или активностима ближе одговоре на потребе посебних циљних група укључених у програм ФООО.

Који је смисао и зашто је важно да школски тим има документацију о свом раду?

Активности школског тима подразумевају највиши професионални ниво у раду и доприносу сваког појединог члана школског тима, а све активности и резултати тима

представљају стратешки допринос успешности и одрживости ФООО. Процес примене концепта и образовног програма ФООО јесте процес кроз који се додатно и значајно унапређују професионалне компетенције чланова школског тима и тима као целине. Од великог је значаја да се активности школског тима документују прецизно, потпуно и прегледно, јер то представља драгоцен ресурс за све облике и домене усавршавања и унапређивања реализације ФООО.

Школе које спроводе програм ФООО потребно је да поред обавезне школске документације у коју су укључене активности на реализацији ФООО(годишњи план рада школе, извештај о раду школе, развојни план школе и сл.) формирају и посебну документацију о делетности остваривања ФООО.

Пројектни тим ФООО је стога сачинио предлог садржаја документације школског тима.

Документација, према том предлогу, садржи:

- **Акциони и оперативни планови рада школског тима у остваривању ФООО -** Акциони план рада школског тима у остваривању ФООО треба да садржи све елементе ангажовања школског тима у процесу имплементације ФООО од прикупљања и мотивације полазника за упис, уписа полазника, стратегије спречавања осипања полазника, избора обука за занимања, до полагања завршног испита.
- **Документација о раду школског тима -** Документација школског тима се састоји пре свега од записника са састанака школског тима. Записник треба да садржи докуметацију о свим донетим одлукама школског тима а које су у његовој надлежности. О овој документацији се стара стручни сарадник.
- **Документација о припреми наставника за наставу -** Наставник је обавезан да за свој предмет уради глобални план рада, план остваривања програма за разред и припрему за блок наставу (предлог образаца – анекси: 1а, 1б, 1ц)
- **Распоред наставе/распоред часова -** Школски тим током целе школске године континуирано прилогођава распоред часова потребама наставе и потрбама полазника. Оптимално је да се на месечном нивоу прилагођава распоред часова како би се на најбољи начин изашло у сусрет потребама и могућностима полазника али и специфичностима реализације појединих предмета.
- **Андрагошка свеска наставника -** По моделу педагошке свеске за ученике, потребно је да наставници укључени у реализацију наставе ФООО у посебној документацији, прилагођеној за одрасле – АНДРАГОШКОЈ СВЕСЦИ -воде евиденцију о кључним активностима полазника. За сваког полазника потребно је да наставник има увид о редовности похађања наставе његовог предмет (количини и врсти изостанака), специфичностима и тешкоћама које прате процес учења сваког полазника, посебним способностима и интересовањима полазника, предложеним и предузетим мерама за подршку полазнику и посебно евидентирана запажања, процене и оцене о напредовању и постигнућима сваког полазника. Наставник је обавезан да за сваког полазника коме је потребна додатна подршка због изостајања или проблема у учењу, направи предлог плана за обавезну допунску наставу који доставља ментору.
- **Документација о допунским и додатним видовима наставе и о укључивању социјалних партнера -** У настави ФООО се т води документација о редовној настави али и о допунским и додатним видовима наставе као и о укључивању социјалних партнерау реализацију наставе

(НСЗ, дом здравља, центар за социјални рад, НВО). Сваки наставник је обавезан да попуни евиденцију о одржаним часовима допунске наставе. У организацију и реализацију допунске наставе неопходно је да наставник сарађује и укључи андрагошког асистента.

- **Документација о садржају и облицима рада ментора/разредног старешине -** Своје активности ментора бележи у документацији предвиђеној за активности разредног старешине.
- **Документација андрагошког асистента о спровођењу Програма огледа ФООО -** Највећи број својих активности андрагошки асистент бележи кроз евиденцију различитих активности релевантних за ФООО. За потребе вођења ове документације сачињена је посебна врста образаца који се достављају андрагошком асистенту и који се континуирано попуњавају све време трајања наставе ФООО. Документацију чини:

А. Евиденција о полазницима и њиховим кључним активностима за 1. 2. и 3. циклус
Б. Заједничке активности са: директорима, предметним наставницима, социјалним партнерима,полазницима,менторима, школским тимом
В. Документација везана за тестирање и мониторинг
Г. Документација са састанака школског тима
Д. Остваривање обука за занимања

Сваки тим који почне да ради у ФООО треба током прве године да постави своју документацију и да је тестира, као би се могло одлучити која и каква документација је најкориснија за успешну реализацију ФООО.

ПОЛАЗНИКУ ФООО УЧИТЕЉ НИЈЕ ПОЈЕДИНАЧНИ НАСТАВНИК, ВЕЋ ЦЕО ШКОЛСКИ ТИМ!

Најосетљивије питање функционисања школског тима огледа се у начину остваривању наставног програма, који изискује безусловну тимску сарадњу и различите облике хоризонталног и вертикалног повезивања наставника и различитих области знања.

Зашто баш школски тим? Зашто је важан школски тим?

Зашто школски тим, а не појединачни наставник?

Које и какве специфичности основног образовања за одрасле безусловно захтевају да наставни програм буде интегрисан и целовито усмерен на изградњу кључних компетенција потребних за живот у данашњем времену, да се сваки наставни предмет позиционира као посебан угао из кога полазник види, доживљава и разуме свет који га окружује и да сваки предметни наставник буде градитељ мозаика механизама који ће квалитативно унапредити мишљење, осећања и понашања одраслих?

Укључујући се у основно образовање, неписмени и мало образовани одрасли често нису ни свесни вредности које за њих може и треба да има образовање које ће добити, као ни огромног поверења које поклањају својим наставницима, тиму људи који ће их водити кроз тај процес. За многе од њих ово је последња прилика да побољшају темеље својих животних позиција. Овако значајан посао не може да обави скуп предметних наставника, ма како високо професионално свако појединачно реализовао наставу свог предмета. Само тимски рад наставника, руковођен најбољим интересом и потребама полазника, може овако да трансформише перспективу одраслих који долазе са маргина друштвеног живота.

Основно образовање је друштвено пројектован заједнички општи минимум образовања и компетенција које су потребне сваком члану друштва за успешно функционисање у свим личним и социјалним улогама. У неким развијеним земљама заједнички општи минимум образовања обухвата и средњошколско образовање, јер је сложеност друштвених услова толика да само овако припремљен појединац може да преузме одговорност за сопствену егзистенцију. Ма који да је минимум потребног образовања, основно образовање је увек то које учествује у изградњи и конструкцији јединственог, глобалног и базичног начина разумевања и прихватања себе и света око себе. Људи без основног образовања и неписмени ускраћени су за могућност да се у свом мишљењу и понашању руководе знањима и вештинама која су цивилизацијска тековина. Необразованост је главни узрок њиховог сиромаштва и неверице да то образовањем може да се измени.

Зашто су полазнику потребни наставници као тим?

Модел ФООО је дакле намењен онима који су, из многих и различитих разлога, пропустили прилику да се у периоду развоја основних вештина и способности, ослоне на знања на којима се граде, развијају и расту мишљење, способности и вештине, као и онима који најчешће нису мотивисани да уче, који у великом проценту не верују у вредност образовања и чије су животне околности често изразито неповољне, а понекад и неподношљиве и угрожавајуће.

Описмењавање и основно образовање одраслих је de facto и de jure, довођење појединца на минимум нивоа функционисања у складу са стандардима и нормамакоје поставља друштво. Модел ФООО подразумева да се образовним програмом који је усмерен на изграђивање компетенција, подстакне и подржи ефикасно, рационално и одговорно понашање одраслих, доживљај личног достојанстваи самопоштовања. Сва знања која такав програм садржи подједнако значајно, заједнички и истовремено учествују у јединственом процесу учења одраслог. У стварању нове слике о себи и свету, знања су за одраслог и услов и последица, она истовремено граде форме и механизме мишљења и понашања и те форме и механизме испуњавају садржајима. У јединственом процесу учења, у коме одрастао конструише нови поглед на свет, академске границе знања које у наставним плановима и програмима деле поједине предмете постају мање значајне. „Енергија и маса“ за полазника долазе из различитих „научних“ области у невероватним комбинацијама. Пошто је основно образовање за одраслог редефинисање постојећег стања и знања, почетак стварања другачије парадигме или призме кроз коју се на нов начин укључује у свет, за њено остварење потребан је ТИМ који ради на овом заједничком задатку. Оваква сврха, суштина и смисао основног образовања је његова diferencia specifica у поређењу са сваким даљим и другим образовањем, а поготово оним кроз које се развија радна каријера и људи обучавају за обављање различитих послова и занимања.

Основно образовање одраслих припада домену примарне социјализације јер је усмерено ка темељима мишљења, понашања и осећања одраслих. Да би образовање добило снагу за остварење социјализацијских ефеката, треба да буду активиране све његове функције:

- Информативна – базична, која обезбеђује власништво над знањима или конструисање знања код полазника. Она је тек претпоставка да се остваре преостале две.
- Формативна - обезбеђује да знања „прерастају“ у механизме који регулишу понашање или развијају нове функције (нпр. писменост као нова функција апстрактног мишљења, а не само вештина писања)
- Интегративна - обезбеђује да се посредством стечених знања, одрасли полазник

успешно и ефикасно интегрише у социјално окружење.

Да би се у процесу образовања и учења постигли и остварили социјализацијски ефекти, стечена знања морају да прекораче своју информативну вредност. То је посао и задатак онога ко из угла тих знања одраслом човеку посредује свет и упућује га како да тај свет разуме, постајући за одраслог „значајан други“, како се у литератури најчешће назива носилац социјализације. Како се у примарној социјализацији свет доживљава као један и целовит, то је за нашег полазника „значајан други“ ЦЕО школски тим, у коме сваки члан носи део истине о том јединственом свету који наш полазник треба да разуме.

Школски тим је тај који треба да синхронизованим деловањем и заједничком јединственом подршком адекватно одговори на овако дефинисану образовну потребу одраслог за основним образовањем. Однос између школског тима и полазника заснива се на међусобном поштовању и уважавању. Одрастао за разлику од деце бира „значајне друге“. Одрастао за разлику од деце својом вољом улази у процес образовања и започиње процес социјализације. Одрастао сам одређује сврху и циљеве свог образовања и социјализације. Одрастао је такође слободан да својом вољом прекине тај процес када он није сагласан његовим очекивањима и циљевима или ако од предузете активности не види и не разуме корист коју би му она могла донети. Одговорност за успешну социјализацију сноси школски тим у целини као и сваки његов члан посебно.

Као што имплементација ФООО не може бити успешна ако у њеној реализацији учествују наставници као појединци који своју одговорност усмеравају пре свега на своје предмете, а не као чланови школског тима на полазнике, тако је у овом интерактивном односу школског тима и полазника тешко остварити планиране исходе ако се учење одраслих не организује као заједнички, групни рад свих полазника једног одељења. Стога се настава у ФООО остварује као редовна и континуирана. Иако је учење у свом крајњем смислу индивидуални чин сваког полазника, оно се као процес најуспешније организује у групи, кроз групну размену и сарадњу, заједничким радом на различитим задацима и у различитим активностима, заједно са другима и уз помоћ и подршку других, увидом у сопствено напредовање и напредовање групе. За ФООО је консултативно- инструктивна настава као облик организације образовања, неприхватљива јер је противречна самој природи концепта и сврси процеса који из тог концепта произлази.

Шта наставник као члан школског тима треба да чини како би програм ФОО био успешно остварен?

1. Наставник стално на уму има опште исходе или опште компетенције, које су резултат међупредметне повезаности и збирног деловања „сила“ које носе појединачне научне области тј. предмети. Синхронизован рад наставника, заједничко планирање и избор заједничких стратегија тима воде ка остварењу овог циља.
2. С обзиром на оскудна формална знања полазника, њихова различита животна искуства и време предвиђено за реализацију наставе тј. учење и образовање, међупредметно повезивање садржаја и међупредметна подршка треба да обезбеди ефикасно коришћење расположивог времена полазника и рационално коришћење наставничких капацитета. Увек када то могућности дозвољавају, треба водити рачуна о језичкој и математичкој писмености, историјској перспективи и редоследу догађања, еколошкој свести, успешној комуникацији, социјалним односима и сл.
3. У оквиру сваког предмета треба процењивати који је смисао података и информација и знања која се нуде или траже и помоћи полазнику да стекне увид како ће, уз помоћ тих знања, боље разумети шта се око њега дешава, зашто се нешто дешава и да на основу оног што је научио увиди, уме и разуме шта може да предузме да се ствари дешавају и решавају другачије, повољније или да спречи да се дешавају. То је основни и први ниво функционализације програма за образовање одраслих. Сваки наставник треба да

садржаје свог предмета представи тако функционалним да код полазника освести непосредну корист коју од њих може имати у начину свог мишљења, својим ставовима и понашању у свакодневном животу и раду. Неуважавање овог захтева у функционалном образовању од стране појединачних наставника може демотивисати полазнике, створити отпор према тим предметима и у целини умањити успешност рада целог тима. Довољан је један наставник (који или није обучен, или се није развио као члан тима и сл.) па да се уруши или поремети заједнички рад и угрозе сви напори тима.

4. Сваки наставник као члан школског тима треба да у реализацији свог програма, синхронизовано са другима, подржава усвајање истих, заједничких вредности које воде развоју одговорног понашања одраслог у односу на себе, своју децу и породицу, своју околину, своје социјално окружење, свој посао (у кући, на свом имању, на радном месту), свој однос према природним и друштвеним појавама (политика, религија, култура), према другим људима, народима, њиховим потребама и сл. Рад тима треба да се руководи заједничким вредностима, око којих треба окупљати полазнике.
5. Садржаји наставе, а посебно начин на који се настава реализује, избор метода рада и свих других дидактичких процедура, треба да у свим предметима обезбеди остваривање све три функције образовања, како би се код полазника заиста променио „поглед на свет“ и на себе самог и како би полазник из образовања изашао оснажен као људско биће и особа спремна да предузме промене у сопственом животу. За овакав ефекат образовног процеса пресудно је да ни један наставник не ускрати овај вид подршке ни једном полазнику. Неравнотежа у тимском деловању не може бити корисна и непожељна је у сваком смислу.
6. Концепт функционализације образовања и социјализација одраслих као његова сврха, треба „одлепи“ посредовање садржаја предмета и начин њихове презентације од академизма. То уопште не значи да науку у предметима треба редуковати на минимум, али је ипак задржати. Избор садржаја врши се са становишта потреба и мишљења одраслих, тј. избор треба да обезбеди да полазник достигне ниво потребне критичности у мишљењу, разумевању, одлучивању и предузимању акције. Овај други смер треба да буде веома уочљив у организацији наставе. Фунционализација се не ради у односу на науку (шта је то максимално што се може избацити из науке, а да при томе наука остане “неоштећена“), већ у односу на одраслог (шта је то из различитихобласти знања тј. наука-предмета и вештина минимално потребно да би одрасла особа могла да функционише успешно). Није реч о томе шта неко треба да научи да би се могло сматрати да је савладао „основни“ програм предмета (нпр. из биологије, географије, предузетништва и др.), већ шта је и које је то критично знање потребно необразованом одраслом из одређених области знања и умења (предмета) које треба да има да би се понашао одговорно и функционисао успешно. Да би тим наставника успешно остварио циљеве основног образовања потребно је да његови чланови имају заједничко разумевање концепта функционализације.

Шта наставник треба да чини како би био успешан члан школског тима?

Наставник треба да своју свакодневну праксу промишља и унапређују кроз следећа питања:

- Колико је важно и зашто је потребно одраслом, необразованом да има компетенције из области мог предмета?
- Који су то кључни исходи мог предмета које одрасли треба да постигне да би могао да разуме како свет око њега функционише и шта и како он ту може да уради или промени?

- Који су најкритичнији, најрепрезентативнији и најзначајнији садржаји сваке теме, без којих одрасли не могу да стекну потребне компетенције на функционалном нивоу?
- Који су то критични садржаји предмета као претпоставка за успешну реализацију садржаја других наставних област-предмета? Како знам када је право време за друге наставнике да могу рачунати на мене?
- Колико успех у остваривању исхода мог предмета зависи од других предмета? Који су то нарочито важни предмети и нарочито важни садржаји? Како да ускладим своје задатке са задацима тих наставника?
- Како најуспешније остварити формативну и интегративну функцију знања из мог предмета и ко су ми у тиму најближи сарадници на овом послу?
- Како да одраслог ставим у центар процеса и учења у коме он може да гради своју слику света?
- Како да полазник препозна да се тај процес дешава, да разуме његову сврху и смисао и уочи и процени сопствено напредовање? Кроз шта и како он то може да види и процени?
- Како да будем сигуран да радим оно што треба и да остварујем праве циљеве и постижем праве исходе?

Коме се обратити ако школски тим не може да реши неки проблем?

Одговор на ово питање највише зависи од тога који је проблем у питању. Полазници ФООО се срећу са различитим проблемима, од оних у вези са учењем и похађањем наставе, до проблема око превоза, докумената, социјалних давања и сл.

Школски тим је обучен за решавање свих проблема који су везани за наставу ФООО.
Ако проблем излази из оквира организације и извођења наставе, у његово решавање школски тим треба да укључи социјалне партнере и друге специјализоване и важне институције и организације у локалној заједници, а посебно: центре за социјални рад, домове здравља, националну службу за запошљавање, саветовалишта, полицију, СОС службе укључујући и СОС телефон, невладине организације, канцеларију за младе, институције и органе локалне самоуправе, школску управу и др.

4.6. Улога андрагошког асистента у ФООО

Послове андрагошког асистента може да обавља наставник, стручни сарадник и лица која, осим услова утврђених Законом за пријем у радни однос, имају најмање средње образовање и савладан програм обуке за андрагошког асистента.

Андрагошки асистент, као члан школског тима, има посебан задатак
да:

- одрасле информише о могућностима стицања, односно завршавања ФООО;
- мотивише одрасле за укључивање у систем образовања;
- помогне одраслима у отклањању баријера за упис и похађање наставе; да помогне полазницима у превазилажењу тешкоћа у учењу;
- пружи подршку наставнику у остваривању програма у изради материјала за учење и наставу;
- учествује у остваривању различитих наставних и ван-наставних активности;
- ради на успостављању сарадње школе са социјалним партнерима у локалној

заједници ради остваривања права полазника и остваривања образовног процеса;
- помаже у остваривању интереса посебних циљних група укључених у образовни процес;
- помаже у остваривању индивидуализованог програма, као и у додатној и допунској настави;
- помогне полазницима у избору обука;
- посредује у сарадњи основне и средње школе ради укључивања полазника у процес обучавања (превоз, усаглашавање времена остваривања наставе и обуке, припрема документације за полазнике приликом уписа у школу и за укључивање на обуку, помагање у прибављању посебних уверења, заштитне опреме и др);
- учествује у прикупљању података за праћење огледа ФООО.

Андрагошки асистент има бројне важне задатке и послове у оквиру активности школског тима, али **ни у ком случају** и **ни на који начин** не представља, нити може представљати замену за рад наставника.

Андрагошки асистент води документацију о остваривању ФООО, партиципацији полазника и тешкоћама и баријерама које постоје у учењу полазника и остваривању наставе. За остваривање ФООО од посебне важности су активности андрагошког асистента и сарадња коју остварује са директором, стручним сарадницима, школским тимом, менторима и социјалним партнерима.

Обука андрагошког асистента за остваривање ФООО има два модула: уводни и обавезни модул. Уводни модул има за циљ да пружи базична андрагошка знања и вештине и оспособи асистента за образовни рад са одраслима у ФООО. Овај модул траје три дана. Обавезни модул има за циљ да оспособи андрагошког асистента за остваривање ФООО и траје најмање два дана.

Зашто је важан андрагошки асистент?

Андрагошки асистенти су главни „везни играчи“ у тиму који постиже успех. Андрагошки асистенти имају отворене „копче“ према свим кључним актерима у имплементацији ФООО. Они стоје у средини и све повезују: полазнике са наставником, полазнике са социјалним партнерима, полазнике са школом, школу са средином, посредују између наставника и полазника, полазника у контакту са наставним материјалом и материјалом за учење. Они су агенс ФООО који полазници најпре и најлакше препознају и прихватају јер андрагошки асистенти не представљају „свет“ који је од полазника веома удаљен већ представљају препознатљив и прихватљив прелаз ка том свету.

4.7. Подстицајна средина за учење

Полазници ФООО творе веома хетерогене групе које имају веома различита животна искуства, различите интересе у образовању и различите потребе у ситуацији учења. Одрасли полазници сами одлучују да ли ће се укључити у образовни програм, да ли ће у њему остати, да ли ће учити или не. Они при том могу да буду дубоко амбивалентни. Суочени са баријерама, могу да се колебају око свог учешћа у програму, чак и када увиђају да од њега могу имати непосредну корист.

Средина која подржава и која подстиче учење и у којој се полазник осећа прихваћеним, уваженим и добродошлим, може значајно да допринесе и успеху појединца у програму и успеху програма уопште.

Пројекат *"Друга шанса"* је створио основне претпоставке за изградњу средине повољне за учење. Кроз програм који је прилагођен потребама одраслих, створени су основни услови да се полазник у образовном процесу среће са занимљивим, вредним и употребљивим садржајима. Кроз материјал за учење и подучавање – водиче за наставнике и полазнике израђене за сваки наставни предмет, створени су основни услови да се и наставнику и полазнику осигурају солидни и поуздани извори за учење и ослонци у процесу учења. Кроз флексибилан распоред наставног рада створене су основне претпоставке да активности у ФООО одвијају онда кад је то полазницима најповољније.

Већину других послова који су значајни за стварање подстицајне и повољне средине за учење, чине:

- начини на које се у ФООО школи учи, тј. методе које се користе у раду са полазницима
- односи који владају у школи, на настави, између полазника и наставника, међу наставницима и међу полазницима тј. атмосфера у којој се учи
- начини на које се процењује напредовање полазника и њихова постигнућа тј. ефекти учења
- сама физичка средина у којој се настава одвија тј. где се учи.

Важност сваког и повезаност свих ових чинилаца је очигледна. Ако полазници нпр. имају прилику да уче по квалитетном програму, али се у настави користе неодговарајуће методе, мотивација полазника слаби. Тамо где је слаба или ниска мотивација, нема добрих и правих подстицаја. Тамо где нема одговарајућих подстицаја, не може бити ни повољних и жељених ефеката. А ако изостану ефекти, поставља се питање о смислу целог подухвата. Дакле, не само да су поменути аспекти очигледно утицајни, него су и чврсто међусобно повезани и испреплетени и стога међузависни.

Стога се о стварању повољне средине за учење говорило у практично практично сваком поглављу овог приручника. На овом месту ће бити додате само кратке напомене о елементима средине повољне за учење који до сада нису посебно наглашавани.

Да би обезбедили што повољније услове за рад са полазницима, школа и чланови школског тима треба да посвете одређену пажњу уређивању учионица у којима се одвија настава ФООО и то тако што ће:

- прилагодити начин и распоред седења и допустити да се у учионицу унесу детаљи као што су постери, часописи, фотографије и слике који ће је учинити приснијом и пријатнијом
- подстаћи полазнике да неким детаљем, биљком, својим цртежом, неким драгим предметом и сл. учионици дају и лични печат
- заједно са полазницима учествовати у осмишљавању и одржавању простора
- учинити доступним све садржаје и предмете који су потребни за квалитетан наставни процес, несметану и садржајну комуникацију у свим смеровима и правцима и међу свим учесницима
- обезбедити одговарајући ниво осветљености и буке, проветреност, пријатну температуру, боје и хигијену
- учионица ФООО бити скрупулозна према социјалним, културолошким, религијским и етничким припадностима и карактеристикама полазника, а ни у ком

погледу не сме имати дискриминаторске детаље или подстицати дух искључивости и нетолеранције
- искористити простор за приказивање примера заједништва и сарадње, различитих традиција, симбола и културних садржаја
- бити једноставна, сређена и уредна тако да је све што је битно видљиво, јасно, истакнуто и доступно.

Једном речју, треба заинтересовати полазнике за учешће у прилагођавању и оплемењивању учионице као њиховог примарног простора за учење као радног простора у школи, учинити их активним и предузимљивим, искористити сваки облик њихове креативности, омогућите да кроз групну сарадњу доносе одлуке и решења о уређењу простора који ће на тај начин бити прилагођен њиховом искуству, потребама и различитим интересовањима, а тиме постати и пријатан и подстицајан за учење.

Да ли настава може да се одвија и изван учионице?
Да ли са полазницима може да се планира и изводи и рад на терену?

Одговор на оба питања је позитиван. Школа, школски тим и полазници треба да планирају наставу тако да се она, где год је то могуће, руководи принципом очигледности и практичне демонстрације у реалним условима. На овај начин се могу реализовати бар неки садржаји и градити исходи у свим наставним предметима и у свим циклусима ФООО.

4.8. Индивидуализација процеса наставе, учења, праћења и оцењивања

Савремено образовање и савремени наставни програми подразумевају да су они којима су програми намењени, а то су ученици, као и одрасли полазници, у средишту свих активности које се одвијају у процесу наставе и учења. Разлози за то су многобројни и разноврсни и досежу до самих темеља модерне цивилизације, те о њима у овој прилици не може посебно бити речи. Али, ако је полазник у центру свих збивања у настави, онда настава не може бити једнообразна, у свему битном иста и једнака за све, већ се, у неопходној али и разумној мери, прилагођава оним индивидуалним посебностима од којих зависи укупан смисао и успех образовних активности.

Када је реч о одраслим полазницима који се укључују у ФООО, индивидуализација наставе има и низ специфичних разлога који је чине неизоставном у приступу и организацији наставе.

Као појединци, полазници ФООО су не само на различитим узрастима већ имају и различит ниво предзнања са којима улазе у исти разред или циклус у ФООО, различито животно искуство, различите животне улоге и приоритете, различите мотиве, интересовања и интересе за укључивање у ФООО, различите образовне потребе и припадају различитим друштвеним и етничким групама. Свака од ових разлика диретно или индиректно утиче и на начин на који ће полазник разумети наставу, како ће се осећати на настави, у којој мери ће је прихватити и учествовати у њој, а од свега тога зависи и шта ће и колико научити, колико ће напредовати, у којој мери ће бити оспособљен да унапреди свој положај у средини у којој живи, свој живот и живот своје породице. Све су то разлози због којих поменуте специфичности захтевају да и у настави и у укупном односу према полазнику буду максимално уважене.

Све ове разлике се одражавају и на полазницима као **циљним групама** ФООО: полазници могу бити и млади и стари, запослени, незапослени, имају различит породични статус, различита занимања (нпр. земљорадници и радници), аразликују се и по полу и припадају различитим етничким и верским групама итд. Као и појединци, и свака од ових група захтева уважавање својих специфичности. И на нивоу појединца и на нивоу групе, како су напред описане, специфичности се уважавају кроз индивидуализован приступ у настави ФООО.

Организација ФООО у три образовна циклуса омогућава да се у образовни процес полазници укључују на сва ова три нивоа. Знања, умења, компетенције и искуства полазника, као и њихов календарски узраст се веома разликују. Полазници ФООО који похађају исти циклус могу бити веома различити и стога чинити изразито хетерогену образовну групу. Само по себи ово ствара потребу индивидуализованог приступа, како би полазници постигли онај ниво који је потребан да активно учествују и успешно прате наставу у циклусу у који су укључени.

Резултати истраживања показују да је индивидуализација наставног процеса и индивидуализован приступ настави међу оним стратегијама које по правилу дају добре резултате у побољшању ефикасности наставе, унапређењу квалитета наставе, осигурању постигнућа полазника и њиховом укупном напредовању и оснаживању. Један од највидљивијих ефеката индивидуализованог проступа јесте јачање мотивације полазника, која доприноси бржем и квалитетнијем учењу и постепеном преузимању одговорности за властити рад и његове резултате.

Индивидуализација је намењена излажењу у сусрет специфичним потребама које појединци имају, с обзиром на разлике које међу њима постоје, у погледу садржаја, механизама, тока и ефеката учења. Овим различитим потребама се може изаћи у сусрет на многе начине: кроз избор различитих метода обраде градива на часовима, кроз различита прилагођавања самог садржаја наставе, кроз примеравање очекиваних постигнућа полазника њиховим могућностима у одређеном тренутку или у одређеном домену, кроз различите облике подршке која се полазницима пружа у различитим сегментима наставног процеса, у начинима на које се процењују резултати наставе и учења и сл.

Сви полазници имају велику корист од индивидуализованог приступа настави, али некима је овај приступ неопходан предуслов не само да постигну напредак у учењу, него и да уопште остану (и опстану) у школи, на настави, у образовном систему.

Идеја и приступ индивидуализације не тражи да се све и увек у свему прилагођава за свакога. Индивидуализација подразумева диференцијацију тј. прилагођавање нечега, некоме и у одређеним периодима. Некима је потребно прилагодити градиво, некима време и брзину учења, некима начин оцењивања и материјал који се оцењује, некима је довољно само (повремено или стално) охрабрење , подршка или признање, а са некима се мора упорно радити, некима је помоћ потребна понекад и у понечему, некима је потребна стална и систематска помоћ и подршка.

Једна од техника којима наставник може истовремено и да индивидуализује елементе наставног процеса, а и да све полазнике окупи око заједничке а индивидуализовано остварене активности је б*анка речи.* Ова техника се састоји у томе да на паноу на погодном зиду учионице полазници уписују речи које су у току недеље (или у неком другом периоду, ако је погоднији) научили и умеју да користе. Наставник са полазницима може да се договори да се овај пано пупуњава на различите начине: једном недељно сви полазници уписују речи које су научили, или сваки полазник уписује „своју“ реч онда кад сам процени да је „куцнуо час“. Такође, договор може да се направи и око тога да

полазници поред својих речи упишу своје иницијале, а може да се тражи и да свако напише највише нпр. две речи, оне које је најбоље савладао. Панои са речима су стално пред очима полазницима, они који не знају неку реч са паноа могу да траже објашњења од полазника који знају. Попуњени панои се склањају, али се после извесног времена могу на кратко да се врате и да се провери да ли их полазници и даље знају, ко их је још научио и сл. Кад год је то могуће, полазници који знају дају објашњења другим полазницима, а наставник прати и, ако је потребно, допуњава или проширује та објашњења. Само онда кад нема полазника који то могу, објашњење даје наставник. Објашњења која даје наставник по правилу не треба да буду апстрактна, него конкретна (нпр. за шта, кад и у којим ситуацијама се реч/појам користи).

У банку речи наставник може да уврсти и оне термине и појмове које је потребно да полазници знају, али које још нису савладали. На овај начин наставник показује полазницима како и ка чему треба да усмере своја настојања.

Индивидуализована настава управо НЕ подразумева да је полазник сам и да је изолован од осталих полазника. Напротив, индивидуализован приступ настави подразумава да је полазник у раду упућен на мању групу у оквиру које се обавља одређена активност или одговара на неки задатак. Ову групу, када процени да је тако најпогодније, наставник формира према некој значајној сличности и сродности међу полазницима, имајући у виду шта је конкретан предмет наставе. У неким ситуацијама, групу могу да чине полазници који се управо разликују по неком важном питању, како би се створила погодна прилика да уче једни од других. Полазници могу и сами да се организују у групе, а они којима то одговара могу да раде у паровима или самостално. Све ове комбинације наставник надгледа и усмерава тако да полазници имају највећу могућу корист од оваквог начина рада.

Као што се види, у индивидуализованој настави полазник се налази у мрежи, правом систему подршке у који су, осим самог наставника, укључени и андрагошки асистент, други наставници, ментор школског тима ФООО и стручне службе школе, а најпре и највише су укључени други полазници. Њима лако могу да се придруже и полазници који су раније већ прошли кроз исти програм, блиске особе из ваншколског окружења полазника и сл. За полазника је веома важно да има обиље прилика за интеракцију са другим полазницима, наставником и другим важним особама из окружења ФООО, као и да се осећа сигурно и заштићено, а да подршку и помоћ добија кроз канале и начин који су му блиски и природни.

Професионална улога наставника у индивидуализованом приступу је значајно другачија у односу на наставу која није индивидуализована и диференцирана У индивидуализованој настави наставник је мање и ређе традиционлани предавач, а чешће и више онај који усклађује, повезује, надгледа, усмерава, допуњава и у одређеној мери контролише различите активности различитих мањих група и појединаца које се одвијају истовремено, а које не би смеле да се узајамно ометају или искључују. Уместо да му „предаје знање“ наставник у индивидуализованом приступу ствара полазнику прилику и могућност за учење, што је пресудно за укупан успех образовног концепта ФООО, јер је учење у току самог наставног процеса његов кључни императив.

Да ли се у индивидуализованом приступу настави пред наставника постављају и одређени проблеми?

Да, један од највећих проблема је онај везан за време. Сваки важан сегмент индивидуализоване реализације наставног процеса изискује посебно време: време је наставнику потребно да процени и утврди какве су и које су потребе полазника, као

појединаца и као припадника различитих група, као и која су и каква интересовања полазника и њихова припремљеност за учење; време је потребно и за планирање властитих активности и посебно разноврсних активности полазника; такође је потребно време за избор и израду диференцираних задатака којима ће се полазници бавити на настави.

Индивидуализована настава је професионална вештина у којој се наставник стално усавршава и у којој професионално може веома да напредује. Овај напредак и доживљај јачања и унапређивања властитих компетенција представља бар делимичну надокнаду за напор и труг уложен у планирање овакве наставе, који надопуњују и њени уобичајени, готово неизоставни ефекти – повећана мотивисаност и успех полазника.

Следи и неколико препорука за наставника. Неке од њих се непосредно односе на организацију наставе коју изискује индивидуализовани приступ, док су друге корисна и неопходна допуна кад год се ради са одраслим полазницима на овом образовном нивоу:

- У учионици осмислите један кутак тако да у њему различити полазници могу да раде на различитим задацима; у оваквом кутку се полазници природно групишу на различите начине
- Сачините у сарадњи са полазником план или листу задатака на којима треба да ради у одређеном периоду нпр. у току наредне две недеље; пратите и проверавајте како полазник напредује у обављању тих задатака, а по истеку периоду обавезно разговарајте са полазником о ономе што јесте и што није обављено и на основу стања на листи и резултата разговора, направите нову листу за наредни период
- Дефинишите неки проблем и препустите полазнику да сам или у мањој групи трага за решењем
- Осигурајте да на истим појавама или појмовима полазници раде на различитим нивоима сложености, у складу са својим предзнањима и могућностима; ниво захтева наредних задатака прилагодите променама које сте уочили или које су се манифестовале у раду и понашању полазника
- Омогућите полазницима да на истим појавама или појмовима раде користећи изворе и средства која су им најпогоднија (слике, приче, конкретну манипулацију и сл)
- Понудите листу задатака и послова и омогућите сваком полазнику да одабере онај на коме жели да ради
- Захтевније задатке дајте и полазницима који им нису у потпуности дорасли, али их поделите у погодније мање целине
- Генерално, прилагодите ниво захтева могућностима полазника, и то тако их да он превазилази у одређеној мери, али не превише
- Дозволите полазницима да на исти задатак одговарају на различите начине, онако како мисле да су најуспешнији и да ће најбоље показати докле су стигли
- Увек узмите у обзир да различити полазници напредују различитим темпом, али да могу да стигну до истог крајњег резултата
- Користите портфолио за праћење напредовања полазника (погледајте текст о овоме у поглављу у праћењу напредовања и оцењивању полазника)
- Понављајте оно што је било важно у неком сегменту наставе, али не дословно и увек исто, већ на различите начине, у различитим контекстима, па и после извесног времена, да потпомогнете упамћивање
- Што више вежбајте и илуструјте реалним примерима и елементима стварних ситуација, да подстакнете повезивање са оним што полазници већ знају и коришћење у стварном животу онога што су у школи (на)учили
- Прилагодите начин говора, тон и речник, да осигурате да вас разумеју
- Користите кратке, једноставне и граматички исправне реченице

- Кад им дајете задатке или налоге, обраћајте им се користећи њихова имена, безлично обраћање може да повећа дистанцу полазника у односу на оно што се на настави догађа
- Што чешће и више можете, користите позитиван језик и речник, а што мање и ређе негативан
- Чешће постављајте питања типа *ко, шта, где и како,* а ређе питања типа *зашто*
- Што чешће користите слике, дијаграме, шеме; омогућите полазницима да и сами учествују у њиховом избору, сачињавању и цртању.

За наставника је важно да не поистовећује индивидуализовану и индивидуалну наставу. Ова друга је везана за рад са полазницима који имају посебне образовне потребе. У случају постојања посебних образовних потреба, наставник треба да користи поступке и инструменте које предвиђа Правилник о ближим упутствима за утврђивање права на индивидуални образовни план, његову примену и вредновање тј. да приступи изради индивидуалног образовног плана и реализује га и прати у складу са правилима и прописима утврђеним овим подзаконским актом.

УМЕСТО ЗАКЉУЧКА:

Наставници ФООО ће се наћи у ситуацији да раде у одељењима у којима полазници нису уједначени ни по једном , за наставни процес значајном фактору – од узраста, преко формалних и неформалних знања, до личног искуства, интересовања и способности. У таквој ситуацији, која на први поглед изгледа не само тешка, већ и нерешива, наставник ФООО има не једног, већ два моћна савезника.

Савезник број 1 је промена нагласка у главном задатку наставника, који се не састоји у томе да се полазницима испредаје гломазно градиво, већ у томе да се кроз наставу остварују предвиђени исходи. Предметно градиво је једно од главних оруђа помоћу кога наставник ради на остваривању исхода, али није само себи циљ. Кад има обавезу да предаје градиво, наставник доиста не може да се бави појединачним полазницима, или мањим групама полазника, јер га то задржава и омета. Са друге стране, кад му је обавеза да остварује исходе, наставник управо треба да ради са појединачним полазницима и групама полазника, јер је то најпогоднији начин да се предвиђени исходи и остваре.

Савезник број 2 је наставнику индивидуализована настава, онај вид наставе који је природно индикован за остваривање исхода. Кад се, дакле пита како да истовремено ради са више од 20 полазника који се међусобно врло разликују, наставник ће излаз наћи у организовању рада за мање групе. Избором послова и задатака који су примерени карактеристикама полазника, наставник ће осигурати да рад у различитим групама и на одговарајућим задацима, створи атмосферу у којој су полазници инспирисани да се укључе, раде и доприносе својој групи, а на тај начин уче и напредују, због чега су управо и дошли у ФООО.

Индивидуализација се у највећој мери остварује у процесу реализације редовне наставе, која укључује све облике реализације. Такође, она се може постићи и кроз допунску наставу (видети поглавље о праћењу напредовања и оцењивању полазника). Један облик индивидуализације, којим се подржавају полазници који се посебно занимају за неке наставне области или теме, јесте додатна настава. У ФООО се додатна настава не остварује као посебан облик наставе, нити тражи посебно време, већ се управо кроз индивидуализацију, коришћењем напредних садржаја дефинисаних у наставном програму, омогућава полазницима да задовоље своја интересовања и потребе.

Индивидуализација наставе у ФООО је омогућена и водичима и материјалима за наставу и учење који су припремљени за сваки предмет, за сваког наставника и за сваког

полазника. Ови материјали садрже јасна упуства о томе како се даље могу развијати и усавршавати, у складу са карактеристикама и потребама полазника. Укључивање полазника у развој материјала за учење представља најбољи начин да се осигура индивидуализација у процесу наставе и учења и гаранцију да ће се настава остваривати у складу са потребама и интересима полазника.

Како што брже и што боље упознати полазника?

Познавање полазника је један од главних извора сврсисходне, осмишљене и ваљане индивидулизације наставе и учења.

Да би добро и релативно брзо упознао полазнике, наставник негује одговарајући приступ, организује и промишљено води процес и бира методе.

Главно у приступу је да наставник **прати и подржава полазника**, начин на који он учи и на који испољава шта је научио. Наставник **подржава процес учења** тако што уочава грешке и пропусте полазника и помаже му да их смањи и превазиђе, уместо да га кажњава.

Такође, наставник прихвата и **подржава** различите начине на које полазници приступају учењу, различите технике памћења, организовања свог рада и активности и коминицирања њихових резултата. Наставник подстиче полазника на **отвореност и иницијативу** и омогућава му да учи кроз **постављање питања** и решавање проблема на **специфичан** и себи **својствен** начин.

На сличан начин наставник прати и **властиту активност,** процењује предности и пропусте и тиме ствара могућност ка коригује неефикасна, а појача корисна решења и тиме додатно подржи полазника. Наставник користи **широк репертоар** начина на који настоји да укључи полазника у активности у току наставе, процењује њихову ефикасност и појачава коришћење оних који дају најбоље резултате.

Наставник упознаје и подржава различите начине и приступе учењу (учење како се учи – технике памћења, технике организовања градива, технике "преслишавања", сопствене графичке обраде материјала, решавање проблема у учењу, учење кроз постављање питања.

Када утврђује колико су полазници напредовали, наставник користи **различите врсте и облике задатака, садржаја, проблема и захтева,** тражи различите врсте одговора и прати како полазници реагују и у којима су више или мање успешни.

Наставник даје примере добрих одговора које полазници дају и тиме уважава начин на који полазник **репродукује, разуме и примењује** стечена знања и умења и помаже да се она унапреде.

Све ово наставник постиже користећи различите могућности и**нтерактивног рада** и **рада у малим групама**. То значи и да ствара могућности за разне облике и правце **разговора** и **размене** са полазницима и међу њима, разматрајући разноврсне, њима интересантне појаве, помажући им да граде аргументе, успостављајући културу дијалога и међу истомишљеницима и међу неистомишљеницима и омогућавајући им да појаве и проблеме сагледавају из различитих углова и из туђе перспективе.

4.9. Праћење напредовања и оцењивање полазника

Разлика између оцењивања као провере знања и праћења напредовања полазника

Разлика између оцењивања као провере знања и праћења напредовања полазника је у начелу, а за ФООО посебно, значајнија него што се на први поглед можда чини. Разлога за то има више.

Најпре, у концепту ФООО се на постигнућа полазника не гледа толико из угла колико су од градива научили и шта и колико су у стању да репродукују, већ које и какве животне ситуације и проблеме су оспособљени да решавају и да ли и како промењују знања и умења која су стекли. Приступ процени њихових постигнућа се дакле у мањој мери бави проверавањем знања, а у највећој мери је усмерен тако да се прати да ли и колико полазник напредује. Када се знају одговори на овако постављена питања, онда постоји и добра основа да се полазнику пружи подршка да његово напредовање буде и брже и веће.

Са друге стране, велики број полазника ФООО већ има негативна ранија искуства са школовањем у коме је нагласак на вербалној усвојености знања, а у коме се мање води рачуна о функционалном значају, вредности и примењивости тих знања. Зато оцењивање као провера знања на њих може да има изразито демотивишуће и деморалишуће дејство.

Одраслим полазницима су, и без претходних или ранијих лоших искустава, већ из мноштва других разлога, везаних за њихов животни статус, улоге и одговорности, ситуације какве су провере знања изразито неугодне. Они ће на сваки начин настојати да их избегну, а то сигурно није корисно за задржавање и опстанак полазника у програму ФООО. Ово стање ствари може да разуме свако, па и наставник, ако се само на тренутак сам стави у положај испитаника пред неким ко је по знању, друштвеном статусу у моћи немерљиво супериорнији, а има строге и високе захтеве.

Сумативно и формативно оцењивање

О овим разликама се у литератури често говори као о разликама између сумативног и формативног оцењивања.

Сумативно оцењивање углавном одговара ономе које је усмерено на знање и постигнућа полазника везана за знање. Оно пружа информације наставнику, а донекле и полазнику, докле је одређени полазник „добацио“ у поређењу с другима, а на основу инструмената мерења какви су тестови знања, контролни задаци, писани састави, тестови са више понуђених одговора и сл. једна од главних карактеристика сумативног оцењивања је да се оно дешава када је процес учења завршен, тако да је само оцењивање одвојено од учења и у простору и у времену и као процес. При овом оцењивању дешава се да онај ко оцењује и онај ко је оцењиван немају исто схватање и разумевање питања ШТА се заправо оцењује, као и какав је СМИСАО и циљ оцењивања. Нпр. често се дешава да онај ко је оцењиван као циљ има само да добије прелазну оцену, док циљ наставника може бити да испита колико дубоко испитаник разуме природу и значај неког проблема. Један од проблема у сумативном оцењивању је, дакле, релативно неразумевање између наставника и полазника (ученика), а у таквој ситуацији се поставља питање ваљаности, смисла, домета и начина тумачења саме оцене. Сумативно оцењивање се завршава нумеричком оценом из које полазник може да прочита у којој

мери је задовољио наставникова очекивања и критеријуме.

Формативно оцењивање је битно другачије. Оно подразумева прво, да се процес оцењивања одвија у сарадњи између наставника и полазника и, друго, да се тај процес одвија у току самог учења.

Формативно оцењивање је и само процес, чији се резултати користе да се подржи учење. Формативно процењивање омогућава да се наставник и полазник договоре око тога које су циљеви и учења и процењивања, чиме наставник и полазник постају сарадници и савезници. Оно такође омогућава да се јасно види колики је напредак постигнут и шта треба учинити да би био већи и да би више одговарао циљевима и полазника и наставника. Формативно оцењивање се никада формално не завршава. Оно престаје само ако престане и сам процес учења. Резултат формативног оцењивања је наставников опис полазникових постигнућа, његове добре и слабе стране и препоруке за даљи рад. Наставник је у формативном оцењивању сигуран не само да полазник разуме садржај добијене оцене, већ и да је сагласан са њом.

Формативно оцењивање омогућава наставнику да уважи постојећа, претходно стечена знања и умења полазника. Ово је веома важно стога што особе на овом нивоу образованости и описмењености често имају и недовољан и недовољно ваљан увид у своја знања. Они понекад и не знају да нешто знају и немају довољно самопоуздања или чак и самопоштовања. Са друге стране пак, понекад мисле да знају нешто што само интуитивно наслућују или сматрају да знају ако према нечему имају одређени став, без обзира на чему тај став заснивају. Такође, ови полазници најчешће нису стекли основне вештине и умења учења, а као и сви одрасли уопште, изузетно су осетљиви на неуспех и веома зазиру од могућности да га доживе или да последицама неуспеха буду јавно изложени. Формативно оцењивање помаже да се ова ограничења у знању и самосвести полазника превазиђу средствима и на начин који делује подстицајно за њихово активније учешће и заузимање у процесу учења.

Портфолио у служби формативног оцењивања

Раширена техника формативног оцењивања је техника портфолија. Коришћењем портфолија, полазник документује напредак током програма обуке. Грађење портфолија је заправо процес прикупљања и одабирања оних резултата рада полазника који најбоље илуструју колико је, када и у чему полазник напредовао, шта је успео да оствари у односу на циљеве које је себи поставио и шта треба да ради како би превазишао уочене недостатке, пропусте и проблеме. Главни канал кроз који се гради портфолио је заједнички рад наставника и полазника. Садржај портфолија је израз разумевања наставника и полазника о свим поменутим питањима и аспектима рада и учинка полазника. Својим учешћем у изради портфолија наставник даје повратну информацију која се односи на појединачног полазника лично. Овакве информације, специфичне и садржински и персонално, представљају најбољу основу за напредовање у наредним корацима учења и рада.

Шта је портфолио?

Портфолио је нека врсте збирке резултата полазниковог рада која показује колико, шта, у чему и како је полазник успео да савлада, оствари и како је и колико напредовао у односу на неки дефинисани тренутак или стање.

Чему служи портфолио?

Портфолио служи да се што детаљније и веродостојније прати процес учења и да се полазнику помогне да унапреди своје предности и снаге у учењу, као и да постепено надокнађује и превазилази недостатке и слабе стране. Овим портфолио доприноси реалном сагледавању властитих предности и слабости, подстиче на очување и јачање првих и постепено надвладавање других, чиме се полазник оснажује да доноси засноване и реалне процене и на здравим основама гради своје амбиције и планове.

Посредно, портфолио служи и бољем увиду у квалитет наставног рада, не само у домену његових резултата, него и у домену потенцијала које настава има као сложен интерактивни, социјални, емоционални и сазнајни процес.

Кроз резултате који су прикупљени у порфолијима полазника, наставник има могућност да властиту професионалну праксу сагледа и процени из сасвим другачијег угла, а тиме и да је додатно унапреди.

Зашто је портфолио бољи од других техника оцењивања?

Портфолио и наставнику и полазнику јасно показују шта је и колико полазник савладао, за шта је оспособљен, а на којим циљевима и исходима укупног образовног програма треба још да се ради. И не само то. Портфолио у великој мери указује и *како* треба да се ради, јер омогућава увид који су приступи ефикасни, а који нису.

Најпре зато што омогућава да полазник учествује у процесу оцењивања и тиме га чини у већој мери заинтересованим и одговорним у процесу учења, портфолио представља значајан ослонац за унапређивање оних општих компетенција полазника које су усмерене на преузимање контроле над својим понашањем, планирањем и ефектима свох учења и рада.

Портфолио повезује процесе учења и оцењивања, тако да се неспоразуми, искривљене или нереалне слике о властитим постигнућима значајно ублажавају, а произвољност у оцењивању избегава кроз активну укљученост полазника. Тако се уједно смањује укупна количина непријатних и непотребних тензија које понекад прате процес оцењивања.

Захваљујући портфолију полазник има потпун увид у свој властити рад и реалну основу на којој може даље да га планира. Ово доприноси томе да се полазник постепено осамостаљује у процесу учења, за које је сопособан да преузме свој део одговорности и да га унапређује.

Портфолио је потпуно индивидуализован досије о нечијем образовном раду, а такав досије у истом периоду могу да граде практично сви полазници у одељењима ФООО. Дакле, порфолио има економичност групних техника, а омогућава дубину увида својствену изразито индивидуалним приступима у свим елементима образовног процеса.

Осим тога, чак и кад је основна структура портфолија иста код свих полазника, сваки појединачни порфолио је јединствен примерак који одговара посебностима и специфичним својствима полазника који га сачињава.

Портфолио је економичан и утолико што омогућава праћење и оцењивање у дужем временском периоду, а врло погодан зато што полазник не прави неприродне и неповољне паузе у раду, до којих долази између две временски удаљене провере знања у класичном оцењивању.

Да ли је портфолио скуп?

Портфолио није скуп и не захтева никакве посебне додатне издатке. Врло је лепо ако полазници имају могућности да своје продукте чувају у посебно дуизајнираним корицама, али то није ни неопходно ни нужно. Потрфолио може да се чува и у веома скромним условима. Оно, међутим, што је неопходно јесте пажљив и одговоран однос свих који да прегледају, користе или складиште, како се не би оштетио или уништио његов садржај. Један од узгредних корисних ефеката портфолија је подстицање полазника (и не само њих) да се према резултатима свог рада и рада других односе са уважавањем, одговорно и озбиљно. Овакав однос, посебно ако је подржан и негован и у школи, може са лакоћом да се прошири и на друге аспекте свакодневних односа у животу, раду и образовању полазника.

Ко је задужен да прати и чува портфолио?

Најпре и више од свих других, сам полазник. Осим полазника, ту су и наставник и други полазници, као и особе које су у школи са њима у свакодневном контакту. Чување портфолија није свачија обавеза, али јесте свачија дужност.

Где се чува портфолио полазника?

С обзиром да се главнина процеса учења одвија у школи, с обзиром да је неопходно да полазнику портфолио увек буде при руци, као и с обзиром на друге, често неповољне околности у којима живе многи полазници ФООО, право место за чување портфолија је сама школа.

За које предмете је порфолио погодан?

За све! У курикулуму ФООО не постоји предмет за који портфолио није најзгоднија и најпогоднија техника за праћење напредовања.

Да ли је величина одељења у ФООО погодна за праћење полазника путем портфолија?

Јесте. Портфолио може да се користи без проблема и у одељењима која су знатно већа од стандардних одељења ФООО.

Да ли портфолија полазника представљају додатно оптерећење за наставника?

Баш напротив, портфолио је и у том погледу изузетно економично средство за праћење напредовања и оцењивање полазника, под условом да је резултат договора између полазника и наставника и да га и наставних и полазник ажурно прате. Добро вођен портфолио омогућава наставнику да без стресних пропитивања и испитивања полазника, која су при том често недовољно репрезентативна за њихова стварна знања и умења, са лакоћом и веродостојно оцени полазника и нумеричком, а не само описном оценом.

Да ли има полазника за које портфолио није погодно средство за праћење и оцењивање постигнућа?

Нема.

Поглед у садржај портфолија:

- У портфолио се укључују и ту се чувају сви најважнији продукти полазниковог рада у школи
- О томе који ће продукт бити укључен полазник и наставник се договарају и усаглашавају (неки продукти могу да се третирају као привремени показатељи који се замењују сталним кад полазник оствари оно што је планирано)

- Продукти могу да буду разноврсни – резултати кратких тестова, задаци за евалуацију и самоевалуацију ит материјала за наставу и учење, цртежи, макете, писани радови полазника, па чак и текстови које је полазник користио из својих ФООО материјала или других извора
- Пожељно је и врло корисно да сви продукти буду обележени одговарајућим датумом
- По некад део портфолија може бити и неко важно запажање или коментар наставника (када се у портфолио укључи ова врста материјала, може да се прати какве је инструкције наставник давао полазнику, како их је полазник разумео и искористио у свом напредовању)

Корак по корак у прављењу портфолија:

- Наставник и полазник заједно дефинишу циљеве на чијем остваривању раде, период за који су ти циљеви дефинисани и главна очекивања која имају
- Све ово се на једноставан начин може забележити и чувати у портфолију
- По договору са наставником, полазник у портфолио улаже своје одговарајуће продукте
- По истеку одговарајућег периода, наставник и полазник заједнички проверавају шта је остварено
- На основу резултата те провере прави се процена напредовања
- Полазник је укључен и активно учествује у тој проци као и у утврђивању наредних задатака
- Као ослонац у процени служе продукти полазниковог рада који су укључени у портфолио

Да ли је, из неког разлога, портфолио везан баш за врсту образовања какво је ФООО?

Није. Портфолио могу да користе и сачињавају појединци на свим нивоима образовања, од предшколског до универзитетског, јер вештине читања и писања, иако очигледно врло повољне у допуњавању портфолија, нису и нужне. Своја портфолија праве и врхунски професионалци и институције, документујући своју стручност или пословни капацитет или престиж.

Пракса примене формативног оцењивања коришћењем портфолија дала је веома добре резултате, нарочито када се ради о полазницима који су, попут многих полазника ФООО, већ забележили неуспехе у образовном процесу. У таквим случајевима коришћење портфолија значајно доприноси:

- унапређивању вештина учења и самооцењивања
- реалистичном увиду у резултате учења
- подизању нивоа постигнућа и способности учења
- порасту постигнућа међу мање успешнима
- активном коришћењу и бољем памћењу наученог
- развоју низа ефикасних стратегија учења
- учењу као разумевању појмова и појава (уместо пуког усвајања информација), уважавању рада и резултата других, бољем дефинисању критеријума успешности
- успеху заједничких напора наставника и полазника
- доживљају одговорности за сопствено учење
- промени атмосфере у учионици, порасту самопоуздања полазника
- развоју културе дефинисања циљева сопственог учења, постављању реалистичних, остварљивих циљева, комуникацији о њима између наставника и полазника и међу полазницима, сарадњи са наставницима

- да наставник, одговарајући на утврђене потребе полазника, користи различите приступе и методске поступке и технике у настави, чиме је обогаћује и оплемењује, а процес постаје живљи, активнији, релевантнији и занимљивији.

УКУПНО ГЛЕДАНО, коришћење ове технике процењивања постигнућа и напредовања полазника доприноси подстицању развоја и унапређивању вештина неопходних за целоживотно учење.

Неке примере портфолија у образовању одраслих наставници могу наћи на званичном сајту пројекта Друга шанса, чије коришћење је описано у посебном поглављу овог приручника.

Важна напомена:

Формативно и сумативно оцењивање се у ФООО међусобно не искључују. Концепција ФООО је пружање максималне подршке полазнику да успешно „прође“ кроз образовни програм ФООО, а у томе формативно оцењивање представља једно од сложених, моћних и веома корисних средстава. Наравно да се одређени резултати учења могу и морају изразити као нумеричке оцене које говоре о постигнућу полазника на неком од примењених облика тестирања знања

Оцењивање полазника

Оцењивање полазника у функционалном основном образовању одраслих се врши у складу са правилима дефинисаним у Правилнику о оцењивању ученика у основном образовању.

Овај правилник предвиђа да се оцењивањем обезбеђује поштовање основних принципа у систему образовања, а посебно: објективност, релевантност, разноврсност, инструктивност, јавност, правичност, редовност и благовременост, уважавање и недискриминација.

Формативно оцењивање садржи препоруке за даље напредовање и бележи се у андрагошкој свесци наставника, док је сумативно оцењивање нумеричко и уноси се у дневник.

Завршне оцене из свих предмета у ФООО су нумеричке.

Описно оцењивање се врши у складу са одредбама изнетим у *Оквиру за процену резултата учења,* као пратећем документу уз Правилник о оцењивању.

Бројчано оцењивање се врши на основу критеријума дефинисаних Правилником. За сваку бројчану оцену везују се две кључне категорије: напредовање полазника и достизање захтева. Бројчане оцене се разликују по степену утврђеном у оба ова аспекта. Како у основном образовању одраслих још нису јасно прецизирани стандардизовани захтеви, то процена напредовања остаје један од кључних ослонаца у доношењу ове оцене. Овакав приступ одговара духу савременог образовања на овом нивоу, где су све кључне мере пре процесне него једнократне и коначне, и где је управо напредовање један од најважнијих индикатора трансформативног учинка основног образовања, како је конципирано у ФООО.

И описно и бројчано оцењивање су обавезни.

Оцене из предмета не зависе од укупног понашања полазника, као ни од односа према ваннаставним активностима.

Правилник предвиђа *иницијално процењивање*, које се не оцењује, а које представља један од ослонаца у индивидуализованој настави каква је не само пожељна, већ и неизоставна у ФООО.

Правилник, такође, предвиђа да се оцењивањем изражава и остварености стандарда постигнућа. У основном образовању одраслих овај аспект оцењивања ће бити актуелизован појавом одговарајућег правилника о стандардима постигнућа у основном образовању одраслих, чија припрема је у завршној фази, а почетак примене планиран у току школске 2012-13. године.

Шта кад полазник не зна?

Важна информација за наставнике ФООО је да полазници ФООО не могу да понављају разреде. Сви који имају тешкоће у учењу и савладавању наставног програма, имају право на различите видове подршке и помоћи у процесу реализације наставе ФООО.

Како решити проблем раскорака између важећег сведочанства и стварног знања полазника?

У оваквим случајевима наставницима су, осим метода и техника групног и индивидуалног рада, индивидуализације наставе и средстава и техника формативног праћења и оцењивања, на располагању и средства које пружа допунска настава.

Није ли допунска настава још једно оптерећење ионако оптерећеним полазницима ФООО?

У оквиру редовног рада наставника на реализацији образовних програма, па тако и програма ФООО, допунска наства чини обавезан део у структури фонда часова који наставник треба да реализује. Допунску наставу не треба посматрати као потребну или непотребну активност наставника, већ као једину шансу за полазнике да надокнаде оно што им је потребно за успешно укључивање у образовни процес. Допунска настава у ФООО је шанса да се разреше несагласности између сведочанства о завршеним разредима које полазници имају и њиховог фактичког знања, разлика у предзнањима полазника као резултат различитих искустава и неформалног учења у свакодневним животним и радним условима и неједнаких могућности за редовно праћење наставе.

Допунска настава омогућава да се интервенише када се ради о делимичној или недовољној писмености полазника, да се делимично надокнаде њихова недовољна или неодговарајућа основна знања, као и да се створе основни предуслови да полазници прате наставу нових предмета у ФООО који раније нису били саставни део образовног програма у основној школи.

Дакле, **допунска настава је главно интервентно средство** за довођење полазника различитих знања и могућности на ниво потребан за активно и ефикасно укључивање у наставу ФООО.

Да ли постоји доња граница пролазности?
Да ли у ФООО постоји непрелазна оцена?

Граница пролазности увек постоји и увек ју је могуће повући, било према стандардима и објективним мерилима, који су код нас управо у припреми, или према провизорним и индивидуалним критеријумима појединачних наставника, како се код нас у овом тренутку још увек оцењују знања не само полазника програма за основно образовање одраслих, већ у великој мери и ученика у редовним основним школама.

Међутим, када је реч о ФООО, за самог наставника је боље да нема или да има што мање недовољних оцена, јер је свака недовољна оцена полазника истовремено и недовољна оцена за самог наставника.

Ово зато што је, укључивши се у програм ФООО, полазник показао спремност да део свог времена и енергије посвети томе да унапреди своје образовање и своја знања и умења, а ако у томе није успео, процес учења у школи је имао недостатке, а одговорност за то не може бити само на полазнику. Пошто наставнику стоје на располагању многобројна средства и начини за подстицање и праћење напредовања полазника, недовољна оцена показује да ни једно од њих није искоришћено на начин и у мери потребној да се то и оствари. Такође, у току трајања наставне године, има много прилика и могућности да се од полазника добију корисне информације о томе који приступ према постигнућима и какав однос према школским обавезама би пружио више изгледа на успех. Полазник коме је створена могућност да у свему овоме активно учествује, који има увид у своје резултате и који разуме кораке кроз које може да оствари свој циљ, који у наставнику има поузданог саговорника и савезника у остваривању својих циљева и који је заиста подстакнут и научен да преузме одговорност за своје учење и његове резултате, једноставно не може бити потпуно неуспешан.

Који је минимум усвојености градива?

Као што је већ више пута речено, главни задатак ФООО није ни предавање градива од стране наставника, нити његово усвајање од стране полазника. Главни смисао наставе у ФООО је постизање исхода учења који одраслог подржавају у свим његовим кључним животним пословима и задацима, као успешног и одговорног појединца и као корисног члана друштвене заједнице.

Све што полазник уме да искаже, учини или примени, показује колико је и у чему напредовао захваљујући учењу у ФООО.

Одређени ниво постигнућа ће за полазнике ФООО бити дефинисан кроз стандарде, чија припрема је део активности Завода за вредновање образовања и васпитања. У блиској будућности би требало да стандарди постигнућа за одрасле постану саставни део курикулума ФООО.

Да ли постоје критеријуми за нумеричко оцењивање полазника?

Пажљиво са тим! Нумеричко оцењивање образовних постигнућа има битно различит смисао када се ради о деци и када су у питању одрасли полазници ФООО.

Правилник о оцењивању, који је у овом поглављу већ помињан, не садржи специфичне

инструкције о оцењивању одраслих и у наредном периоду се може очекивати да буде допуњен управо овим деловима, али у њему постоји прилог са описом критеријума за нумеричко оцењивање ученика основне школе, као и упутства за описно оцењивање које је постало обавезно у току целог основног образовања, те сходно томе, важи и у поступку оцењивања одраслих.

Како оценити нередовне полазнике?

Када се ради о оцењивању полазника који нередовно похађају наставу ФООО, није главно питање коју оцену дати њиховим постигнућима. Право питање је како надокнадити оно што су овакви полазници пропустили. Одговор на то питање се налази у деловима овог приручника који се баве индивидуализацијом у настави ФООО, допунском наставом у ФООО, стварањем средине и услова повољних за учење и напредовање полазника ФООО.

Једна од карактеристика понашања одраслих у различитим програмима образовања је објективна немогућност за један број полазника да редовно похађају наставу. Бројне личне, социјалне, радне, породичне улоге и обавезе полазника, животни проблеми и тешкоће у којима се налазе, захтевају флексибилан приступ у временској организацији наставе. Али и поред тога, нередовно похађање наставе остаје један од главних проблема. Основни и једини инструмент којим ФООО располаже у оваквим ситуацијама је допунска настава, индивидуализована настава и индивидуални рад са полазницима. Докле год се процењује да се овим мерама може интервенисати у смислу надокнаде оног што је пропуштено, потребно је учинити све како би се полазници задржали и успешно наставили образовни процес.Хитне и превентивне мере предузима ментор/разредни старешина у решавању овог проблема када је он мањег обима у оквиру недељних надокнада. Уколико решавање овог проблема захтева ангажовање већег броја наставника и већи обим допунског рада са полазницима, одлука, план и процена сврсисходности ове мере је у надлежности школског тима.

Зашто је важна самоевалуација полазника?

Самоевалуација је важна и корисна за полазника зато што се је то начин да се стекне увид, контрола, виши степен свести о процесу учења и његовим ефектима, значају сопствене активности у процесу учења и самосталност у учењу и преузима одговорност за сопствено учење и његове резултате.

Да ли полазници ФООО полажу „малу матуру“?

Према одредбама Закона о основама система образовања и васпитања, сви полазници ФООО, након завршеног трећег циклуса, полажу завршни испит, без обзира на то имају ли или немају намеру да наставе школовање. Као и када је реч о другим кандидатима, полазници ФООО не могу добити јавну исправу да су завршили основну школу ако не полажу завршни испит (детаљније погледати прилог број 2 овог приручника - Смернице за *планирање и спровођење Завршног испита за школе које остварују програм основног образовања одраслих)*.

Да ли закључујемо оцене у сва три циклуса, на полугодишту и рачунамо просек?

Оцене закључујемо за сва три циклуса, а на полугодишту само за други и трећи циклус. Оцене за први циклус не закључују се на полугодишту (јер оно не постоји) већ само за крај првог циклуса. Значи, по завршетку првог полугођа (како се рачуна у редовној настави), се закључују оцене за пети и седми разред. Оцене се уносе у сведочанство и просек се рачуна за све оцене које су уписане у сведочанство. За први циклус сведочанство се издаје по завршетку првог циклуса и садржи оцене свих пет предмета.

Четири сведочанства која се издају за други и трећи циклус (за пети, шести, седми и осми разред) садрже оцене само оних предмета који се према Наставном плану и програму ФООО уче у одговарајућим разредима.

У сведочанствима која се издају полазницима ФООО, **у напоменама** која се пишу у сведочанство, потребно је да буде написано да је сведочанство стечено по програму огледа функционалног основног образовања одраслих, објављеном у Службеном гласнику број 72/09.

Савет: препоручујемо школама да полазницима доставе фотокопије сведочанстава о завршеном петом и седмом разреду, а да им оригиналну документацију доставе по завршетку циклуса или по завршетку комплетног ФООО.
(Детаљније погледати у прилогу број 2 овог приручника – *Упутство о вођењу евиденције и јавних исправа полазника ФООО*).

Да ли оцене закључујемо и полазницима који имају сведочанство о завршеном 5. односно 7. разреду?

Не. Сведочанства о претходно завршеним разредима које полазници имају не могу се ни поништавати ни дуплирати. Такви полазници могу добити сведочанство о наредном разреду који су завршили у ФООО.

НАПОМЕНЕ У ВЕЗИ СА ОЦЕЊИВАЊЕМ:

- Сви предмети се нумерички оцењују.
- Оцењивање полазника треба да буде усаглашено са Правилником о оцењивању ученика у основном васпитању и образовању, члан 14 став 6, објављеном у Службеном гласнику број 74/11 и Законом о основама система образовања и васпитања, члан 107, став 5. Према Закону и Правилнику потребно је да процене о постигнућу полазника (формативно оцењивање) које бележите у андрагошким свескама, прикажете нумерички у дневнику и на основу тога закључите оцену.

4.10. Функционализација у настави ФООО

ПИТАЊА О ФУНКЦИОНАЛИЗАЦИЈИ:

ЗАШТО СЕ ПРОГРАМ ОСНОВНОГ ОБРАЗОВАЊА ЗА ОДРАСЛЕ НАЗИВА ФУНКЦИОНАЛНИМ?
ШТА СЕ ОЧЕКУЈЕ ОД НАСТАВНИКА КАКО БИ СЕ ОВАЈ ПРОГРАМ ОСТВАРИО КАО ФУНКЦИОНАЛАН?

Функционалност је основна одредница и карактеристика програма за основно образовање одраслих. Ова одредница програма је сложена и вишезначна и односи се на његове различите димензије а и различите аспекте унутар тих димензија.

Функционалност основног образовања за одрасле има две основне димензије: образовање које је функционално са становишта полазника којима је намењено и функционално са становишта друштва у целини и локалне средине у којој се остварује посебно.
Са становишта **полазника** функционално основно образовање је оно које на најоптималнији начин одговара на његове потребе, интересовања и могућности за стицање образовања од кога ће полазник имати користи и које се сматра (законом прописано као обавезно) минималном претпоставком за успешно функционисање у личном, породичном, друштвеном и радном окружењу.

Са становишта **друштва** функционално је оно образовање које на најефикаснији и најекономичнији начин помаже у решавању животних тешкоћа и проблема које има неписмено и необразовано становништва, уводећи их помоћу образовања у друштвени живот локалне заједнице, подржавајући их образовањем за излазак из сиромаштва, припрема и оспособљава за запошљавање и преузимање личне одговорности за квалитет сопственог живота и квалитет живота своје породице.

Из ове две основне димензије функционалности јасно је да је много елемената које треба задовољити на одговарајући начин како би се одређени образовни програм могао сматрати функционалним. Много је труда и професионалних знања уложено да се развије концепт и програм функционалног основног образовања за одрасле. Али то је тек предуслов и претпоставка да образовање полазника заиста и буде функционално. За сваку замисао кључни су они који треба да је остваре.

Кључ за функционалност јесу наставцници – од њихове умешности, околности у којима реализују програм и њихових професионалних компетенција зависи да ли ће овај образовни програм, који је развијен у свим елементима као функционалан, бити као такав и реализован.

Шта је предузето у развоју овог програма да он буде функционалан?

Функционализација је заједнички именитељ парадигме и принципа којима се руководио развој ФООО.

Развој функционалности основног образовања за одрасле обухватао је следеће **аспекте:**

- **развој концепта основног образовања одраслих**

Што се тиче Концепта ФООО функционалним се сматра (развијен је и тестиран) троциклусни, трогодишњи модел основног образовања одраслих. То је временски и структурни оквир програма избалансиран између циљева и сврхе основног образовања и времена које је потребно одраслима да их остваре.

- **његово позиционирање у постојећи образовни систем**

У погледу системског решења функционалним се сматра образовање које је доступно (и територијално и институционално) сваком одраслом коме је потребно, И које садржи механизме за флексибилно отклањање различитих личних и социјалних баријера за пуну партиципацију полазника у образовном процесу. Функционалним у овом смислу сматра се формални образовни систем Србије у коме је овај модел и развијен.

- **развој наставног плана и програма (курикулума)** за одрасле како у целини тако и сваком предмету/модулу појединачно

Са становишта функционалности критично је важан курикулум, тј. Одређење циља, сврхе и садржаја основног образовања одраслих. Функционално образовање у овом контексту значи да је образовни програм усклађен са интересовањима и животним потребама одраслих, њиховим животним искуством и могућностима учења и да образовни програм гради и производи оне компетенције које су основни стандарди за очекивано лично и друштвеног функционисање сваког члана друштвене заједнице. Зато је основно образовање обавезно и бесплатно јер је друштво обавезно да сваког оспособи да испуни норме понашања у личном и јавном животу а које је само поставило као основне стандарде.

- **концепт начина организације наставе и начина остваривање наставног процеса**.

Функционално са становишта организације образовног процеса значи да се процес учења одраслих одвија у средини која одговара потребама и карактеристикама одраслих, да тим процесом руководе професионалци који имају компетенције за рад са одраслим људима, и да је време наставе као и распоред различитих активности учења усклађен са различитим животним улогама и обавезама које имају одрасли људи.

Функционализација наставног плана и програма - курикулума

Полазна основа и референтни оквир за креирање курикулума за одрасле био је постојећи наставни план и програм актуелан за основно образовање у Републици Србији као и Закон о основама система васпитања и образовања у републици Србији.

Функционалност курикулума, или како је програм основног образовања креиран и прилагођен одраслим полазницима је кључ за разумевање значења овог појма, као и

извориште свих других, горе наведених аспеката функционализације основног образовања одраслих.

Функционализација курикулума остварена је у неколико нивоа од којих сваки на свој начин доприноси да основно образовање у што већој мери одговара потребама и особеностима одраслих полазника.

Први ниво функционализације односи се на сврху и циљ образовања које курикулумом треба остварити. Циљеви основног образовања за одрасле усмерени су на развој општих/ или међупредметних компетенције. Дакле, цео образовни процес и процес учења који се остварује овим програмом за одрасле усмерен је на усвајање оних знања и развој оних вештина и умења која налазе своју практичну примену у многобројним улогама и свакодневним животним и радним ситуацијама одраслих. Образовни процес, процес учења одраслих усмерен је на развој ОПШТИХ-КЉУЧНИХ КОМПЕТЕНЦИЈА које обезбеђују да се ове улоге ефикасно остварују.

Други ниво функционализације практично чини могућим и остварљивим први ниво функционализације. Циљеви учења сваког ПРЕДМЕТА одређени су кроз предметне ИСХОДЕ који образлажу сврху учења предмета за одраслог полазника, постигнућа које одрасли треба да остваре у појединим областима како би на тај начин, сви предмети заједно, развијали опште компетенције. Ослањајући се и узимајући у обзир животно искуство полазника и знања и вештине стечене неформалним и информалним учењем, садржаји предмета бирани су према исходима које је потребно остварити током наставног процеса. Функционални садржаји образовања за одрасле не значе редуковање науке у предметима на минимум, већ критички одабир научних знања која обезбеђују одраслом разумевање, одлучивање и предузимање одговарајуће акције. Значи, функционализација се не ради у односу на науку (шта је то што се може искључити из предмета а да предмет/ наука остану „неоштећени“) већ у односу на потребе одраслих (шта је то из различитих области знања, наука , предмета минимум који може да обезбеди успешно функционисање одраслих). У други ниво функционализације укључен је и одабир садржаја учења и образовања који су блиски потребама и интересовањима специфичних циљних група (етничке мањине, одрасли различитих занимања, пола, година старости,и сл.). На предметном наставнику је да садржаје за учење прилагоди специфичностима различитих циљних група.

Трећи ниво функционализације основног образовања одраслих подразумева да се у курикулум укључују ПОСЕБНИ ПРЕДМЕТИ И МОДУЛИ и који директно подржавају И појачавају развој општих компетенција и обезбеђују компетенције које су потребне за оптимално извршавање животних улога одраслих и послова повезаних са њима. Посебно креирани програми за одрасле развијени су у оквиру следећих предмета/модула : дигитална писменост, основне животне вештине, одговорно живљење у грађанском друштву, предузетништво и примењене науке.

Четврти ниво функционализације основног образовања је одговор на потребу да се кроз опште образовање одрасли припреме за: а) укључивање у ОБУКЕ за свет рада али и б) даљи НАСТАВАК ШКОЛОВАЊА на наредном нивоу. Избори садржаја учења у предметима и модулима руковођени су и овим критеријумима. У свим областима знања дефинисани су тзв „напредни садржаји“ за полазнике који имају шира интересовања и израженију мотивацију за учење и наставак образовања. Осим општеобразовне вредности, у реализације свих предмета се ова општа знања стављају у функцију будућих обука полазника и припремања полазника за успешније савладавање програма обука.

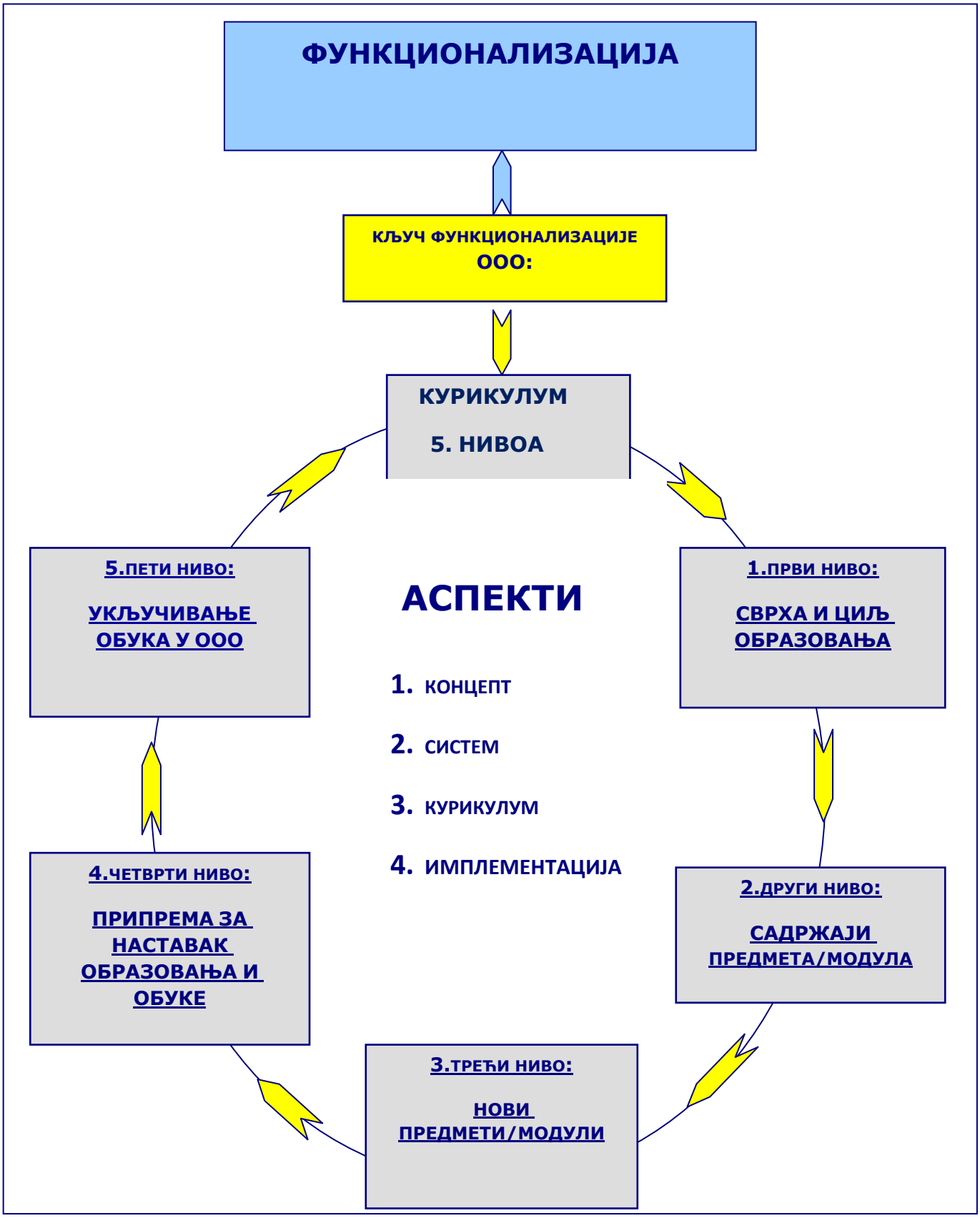
Пети ниво функционализације је директно прикључивање програма обука основном курикулуму и истовремено завршавање основног образовања и обуке за једноставна

занимања. Укључивање обука за једноставна занимања је снажно мотивационо средство за одрасле да се укључе у програм основног образовања и да истрају на путу његовог завршавања.

Функционализација у имплементацији наставног плана и програма - курикулума

Како је већ споменуто да кључ за функционалност јесу наставници: њихова умешност, околности у којима реализују програм, њихове професионалне компетенције, посебним обукама наставници се оспособљавају и развијају им се компетенције које су потребне да овај образовни програм, који је развијен у свим елементима као функционалан, буде као такав и реализован.

Слика бр.1. Кључ функционализације основног образовања одраслих

4.11. Мотивација полазника у ФООО

Један од мотива великог броја полазника за укључивање у ФООО је добијање сведочанства о завршеној основној школи. Овај мотив је сасвим легитиман, и сваки полазник на њега има пуно и суверено право. На школи, школском тиму и наставнику је да своје капацитете и вештине искористе тако да полазника у што већој мери подстакну и мотивишу на учење и да му помогну да увиди вредност знања и умења која у ФООО стиче и корист коју од њих може имати.

Један од важних задатака ФООО је да елиминише ситуације и стања која су полазнике својевремено довели до неуспеха или до напуштања школе и система образовања. С обзиром на то, образовни процес ФООО треба да одговара животним вредностима, циљевима и интересима појединаца из различитих циљних група. Даље, обим и количина планираног ангажовања полазника у образовном процесу треба да одговара могућностима и способностима полазника, да организација и методе рада одговарају карактеристикама одраслих полазника, као и да организација наставних садржаја и облици наставног рада буду прилагођени временској организацији и распореду дневних и недељних активности и обавеза полазника као одраслих особа.

Ниска мотивација за учење представља посебан ризик за успешно укључивање у ФООО. Међу факторима који утичу на мотивацију одраслих за учење значајно место заузима чињеница да недовољно образовани људи не виде корист од образовања и потребу за њим. Ову потребу и корист ФООО, стога, мора разјаснити и учинити препознатљивом.

Даље, свакодневни живот полазника је често испуњен конфликтним притисцима, што интересовање за школовање баца у други план и такође снижава мотивацију за повратак у школу и ситуацију учења.

Још један разлог који утиче на мотивацију полазника је недостатак времена, због тога што су полазници „растрзани“ међу различитим улогама и пословима које имају као одрасли. При томе они понекад имају доживљај да нису дорасли захтевима тих улога и да за њих немају потребне или одговарајуће компетенције.

Због свега овога, по свом садржају, квалитету и прилагођености животним потребама и реалној животној ситуацији одраслих, образовни програм ФООО би могао да буде један од кључних фактора за укључивање и остајање одраслих у образовању тј. пуно коришћење прилика које пружа “Друга шанса”.

За одрасле приоритет имају она знања и вештине које су блиско повезане са њиховим свакодневним пословима и животним ситуацијама. Непосредна употребна вредност нових знања и умења је један од кључних фактора њихове мотивације за укључивање у ФООО и остајања у образовном процесу до његовог завршетка.

У ФООО посебно треба водити рачуна о неким значајним специфичностима учења одраслих. Једна од њих је њихова потреба да демонстрирају своје унапређене способности, нова знања и стечена умења, али и да избегавају ситуације у којима други или они сами виде да су недовољно компетентни.

Ситуације учења у којима одрасли полазници могу да траже и налазе решења за практичне проблеме свакодневног живота мотивишуће делују на полазника, и то како краткорочно тако и дугорочно. Овакве ситуације, у којима полазник има прилику да тражи и налази решења за стварне и практичне проблеме, полазника везују за ФООО јер

потврђују доживљај да је ФООО користан савезник који ефикасно служи полазниковом најбољем интересу.

Подстицаји самопоуздању и самопоштовању полазници кроз програм ФООО добијају тако што се у њему постављају реални циљеви за чије достизање одрасли имају реалне изгледе. Кад се томе дода прилагођавање програма ФООО могућностима полазника, уважавање потреба полазника и поштовање индивидуалности у темпу и начину учења, листа начина на које ФООО мотивише полазнике је још потпунија.

Укључивање програма обуке за једноставна занимања представља посебно значајан мотивишући квалитет програма ФООО. Не само пука чињеница да те обуке постоје и да се заиста остварују, већ и то што су њихови програми и садржаји тако изабрани и компоновани да омогућавају полазнику и да се даље усавршава и да се запосли.

Сви поменути начини подстицања и мотивисања полазника ФООО имају заједнички именитељ у слабљењу утицаја, па и поништавању негативних искустава из времена кад су били неуспешни и омогућавању полазницима да на новим основама граде и јачају самопоштовање и самопоуздање.

Једну од специфичних новина у ФООО, у оквиру иначе опште и вечне теме мотивације која прати сваки концепт или програм образовања, јесте капацитет ФООО да сервисира различите образовне и друге потребе разноврсних циљних група које могу да се укључе у реализацију ФООО.

Начин задовољавања образовних потреба специфичних циљних група

За разлику од основног образовања за децу која се у процесу образовања организују у разреде који подразумевају скупине истог календарског узраста од којих сваки узраст има особене карактеристике психо социјалног развоја и степена развијености способности за учење, изразито формативне улоге образовања и учења у развоју личности, као и споља дефинисаних дугорочних циљева образовања
– образовање одраслих има сасвим другачије карактеристике. Основно образовање одраслих се руководи прагматичним и краткорочно остварљивим циљевима, спољашњом пре него унутрашњом мотивацијом за учење и веома различитим мотивима, разлозима и интересовањима за укључивање у образовни процес.

Образовне потребе одраслих проистичу из специфичности животних ситуација и околности у којима живе одрасли или су се у њима задесили. Оне су подједнако различите и на индивидуалном плану као и на плану животних услова и околности у којима се поједине групе кроз скупине људи могу препознати. Специфичност образовних потреба појединих циљних група у концепту ФООО подразумева да опште основно образовање и базично стручно образовање може да се препозна и може да оствари различите функције за различите циљне групе:

- Незапосленима помогне да се запосле
- Маргинализоване групе подржи у укључивању у друштво
- Необразованима у ризику од губљења посла да сачувају посао и снабдеју се потребним компетенцијама
- Родитељима да унапреде образовни контекст породице и родитељске улоге
- Охрабре жене на проактивно понашање
- Код затвореника подржи процесе ресоцијализације и реинтеграције у друштво
- Малолетне родитеље води ка одговорном родитељству

- Необразовано сеоско становништво из неразвијених региона изведе из примитивног и традиционалног начина живота
- Избеглице, расељене и реадмисиране подржи у процесу интеграције у локално окружење

ФООО на образовне потребе посебних циљних група одговара двојако: концептом курикулума чији су садржаји усмерени на задовољавање образовних потреба ових циљних група, као и начином имплементације курикулума који се ослања, уважава и користи животно и радно искуство одраслих, њихове животне ситуације и усмерава остваривање исхода образовања ка разрешавању проблема који извиру из непосредних животних ситуација.

Главни ток и концепт ФООО у процесу имплементације курикулума препознаје главну снагу и могућност да посебна интересовања специфичних циљних група буду задовољена. Тренинзи наставника за имплементацију курикулума као и упутство о начину остваривања програма појединих предмета и области знања, посебно узимају у обзир ова питања. Модел ФООО додатно осигурава овај процес увођењем изборних садржаја кроз посебан модул који школа остварује у сарадњи са цивилним сектором и који се реализује као посебан пакет у оквиру предмета Одговорно живљење у грађанском друштву. Удружења, организације и други представници и заштитници права одређених циљних група добиће простор да остваре образовне програме за које постоји потреба и показан интерес полазника, у сарадњи са школским тимом и стручним сарадницима школе као и предметним наставницима.

Да ли кажњавати и награђивати полазнике?

Без улажења у сложене психичке механизме учења и факторе који на њих делују на крајње деликатне и фине начине, у принципу се може рећи да су поступци награђивања ефикаснији као механизми учења и учвршћивања наученог и постигнутог, него поступци кажњавања, нарочито кад се односе на одрасле полазнике.

За одрасле полазнике је управо специфично да имају смањену толеранцију на казне и различите друге видове негативног вредновања ефеката свог рада и својих постигнућа. Ови полазници су на одређени и неповољан начин увелико навикнути на неуспех, који доживљавају као казну и када га не прате друге, додатне и специфичне мере кажњавања. У њиховом искуству неуспех и казна немају толику специфичну тежину као успех и награда једноставно стога што су ови други релативно ретко и слабо у њему заступљени.

Са друге стране, казна је понекад неизоставна ако се ради о васпитању и кориговању дечијег понашања. Управо у том смислу, она није примерена одраслом, с обзиром да наглашава спољашње,!уместо унутрашњих чинилаца мотивације и контроле понашања, која је својственија одраслим људима, на ком код се образовном нивоу они налазили.

Награда је нешто што би свако од нас желео да понови и поново доживи, док је казна оно што, као израз неуспеха, па и понижења, желимо да избегнемо на сваки начин. Ово прво је очигледно боља основа за изградњу животних изгледа и отварање перспективе напредовања него ово друго.

4.12. Конфликти током наставе

Конфликтне ситуације и шта са њима

Разлози за конфликте током наставног процеса су многобројни. Конфликти могу да настану услед различитих схватања, ставова или становишта појединаца или (неформалних) група, било у међусобној комуникацији, било у релацији са наставником. Конфликти избијају због важних али и неважних питања, сукобљених интереса и потреба различитих страна.

Што је образовање базичнијег нивоа и што је више усмерено ка основама понашања, мишљења, ставова и вредности, тј. што је образовни ниво актера социјалне интеракције нижи, то су и извори и могућности за конфликте чешћи, већи и вероватнији. Међутим, понашање појединца које излази из оквира друштвених норми управо у групи може да се коригује и управо у групи, захваљујући групној динамици и подршци, неприлагођено понашање појединца може да се амортизује и у погледу садржаја, и у погледу узрока, разлога и последица.

Чиме располаже наставник у решавању конфликтних ситуација у групама полазника у којима постоји изражена подељеност, до којих долази између полазника и саме групе или групе и полазника у односу на наставника? Читав образовни процес ФООО, а посебно неки његови предмети (нпр. Основне животне вештине, Одговорно живљење у грађанском друштву, Историја, Српски, Предузетништво) развијају културу ненасилне комуникације, толеранцију и прихватање различитости, афирмацију интегритета и заштиту личности. Реализација садржаја у сваком од ових предмета прилика је за наставнике да користе механизме деловања групе као савезнике у остваривању исхода и да те механизме држе под контролом; да ефекте групног рада стављају у функцију раста и развоја позитивне групне динамике; да „покупе“ оне ефекте који нису планирани, који су узгредни резултат других активности, а који су некад значајнији од планираних и „пусте“ их да делују у раду са групом, у корист интереса групе као целине.

Који су механизми деловања групе? Како да их наставник искористи?

Тип руковођења групом. Начин руковођења групом, њеним радом и процесима у њој, наставник бира у зависности од циљева које жели да оствари или у зависности од динамике која се дешава у групи. Распон у коме наставник „држи све конце у својим рукама“, креће од чврстог вођења групе, до препуштања групи да води саму себе.

Имитација је механизам групног деловања врло карактеристичан за веома хетерогене групе, какве се срећу у ФООО и које су на овом нивоу образовања. Полазници у групи уче један од другог и заинтересовани су за знање, ставове и мишљења других полазника. Наставник бира ставове појединаца и користи их као повод и „окидач“ за размену међу полазницима.

Сугестивно деловање. У групној динамици јавља се сугестивно деловање појединаца једних на друге, групе на појединца, појединца на групу. У природној тежњи за лидерством, такви појединци или групе могу да намећу своје мишљење или обрасце понашања. Наставник „филтрира“ ову врсту деловања, пропушта и појачава оно што води конструктивном понашању, успешном учењу и остварењу планираних исхода. Пошто група може да наведе појединца или друге групе и на деструктивно понашање, наставник у

својим проценама треба да буде врло пажљив и опрезан.

Социјална стимулација. Група својим деловањем може да пружи спољашњу подршку (вербалну и невербалну) и олакша појединцу деловање, доношење одлуке или промену става. Наставник подржава и појачава ову подршку и придружује се конструктивним подстицајима групе.

Социјални притисак. Група има снагу да врши социјални притисак на појединца, уверава га или саветује, указује на последице неког лошег става или предочавајући штетна стања до којих може да дође. Ова врста снаге може у групи да настане било спонтано, било захваљујући начину на који је наставник води.

Социјална инхибиција. За полазника ФООО разлози за социјалну инхибицију су бројни (лоше претходно искуство са школом, неугодне животне околности, недостатак самопоштовања, свест о сопственом незнању и сл.). Социјална инхибиција се дешава када се полазник нађе у неугодној ситуацији која је изазвана присуством групе. У оваквим ситуацијама наставник треба да води групу тако да јој се придружи у пружању подршке полазницима (тзв. „манипулација“ групом ради подршке).

Солидарност. Солидарност је позитиван механизам успешног групног рада, ако се развије као групна солидарност. Али механизам солидарности може да разара ефекте групног рада ако се развија међу конфронтираним подгрупама. Међусобно разумевање, толерисање, прихватање подгрупа (нпр. мушко-женско, стари-нови полазници, напреднији и они са мање знања, различите верске, политичке или друге припадности) може да доведе до конфронтирања међу њима. Наставник треба да развије солидарност на нивоу целе групе, јер је то снажан кохезивни механизам – спремност да се други схвате, помогну, подрже, охрабре, усмере.

Идентификација. Заједничко савладавање и остваривање циљева/исхода/компетенција, јача групну кохезију и доприноси идентификацији појединца са групом. Идентификација је снажан механизам за превенцију осипања полазника и задржавање појединаца у групи. Наставник треба да поставља заједничке циљеве водећи рачуна да они појединци који су нарочито ризични (нпр. они који немају довољну мотивацију или који нису у пуној мери укључени), буду посебно активирани и подржани у активностима у којима учествује цела група.

Два кључна принципа којима се наставник руководи у раду са механизмима групног рада су релативизација искуства (личног и групног) и нормализација различитости (групне и личне).

Принципи **нормализације и релативизације** којима се руководи наставник у усмеравању и креирању групне динамике, основни су механизам за конструктивно групно деловање. Наставник у наставном процесу има двојаку улогу. Иако је у сваком тренутку задужен за реализацију програма, истовремено прати дешавања на нивоу групе и ове две улоге се смењују како би исходи настави били остварени. Непредвидиви токови групног процеса које треба „ухватити“ и њима управљати захтевају умешност наставника да се, коришћењем механизама групне динамике, процес доведе до планираног исхода и да се одржи позитивна атмосфера у групи. Избор разноврсних метода рада, позитивна атмосфера у групи и демократски односи у њој и међу њеним члановима, треба да буду суштински израз планиране и „строго контролисане“ спонтаности.

У току наставног процеса наставник никада не ради на личним садржајима (садржаји приватног живота полазника) и личним проблемима. Наставник никада не износи

квалификације о неком полазнику ине вреднује његово понашање. Појединачни проблем наставник **релативизује**, подижући га на ниво општег проблема, о коме се тек тада и на такав начин може расправљати у групи. Тако се појединцу који има проблем отвара могућност да свој проблем лоцира у општи контекст и из њега разуме путеве и начине могућег решења. Нпр. не анализира се и не дискутује проблем алкохолизма неког полазника, али се може говорити о проблему алкохолизма, његовим узроцима и последицама по саму особу која има тај проблем или њену околину, начину на који се ова врста зависности може лечити и сл. На сваком је појединцу да из оваквих разговора и његових поука узме колико може, разуме своју ситуацију и преузме одговарајућу акцију.

Поред релативизације којом се третира појединачни проблем појединца или мање групе, рад наставника руководи и принцип **нормализације**. Он подразумева да је потребно подржати различите ставове о истим стварима које полазници могу имати, разлике преводити на терен права на лично опредељење, мишљење или став, никада их не вредновати, али подстицати полазнике да своја уверења заступају аргументима.

Како се заштитити од могућих непријатности од стране полазника (пијанство, вулгарно понашање, агресивност, врешање, непоштовање и сл.) и каква су права наставника?

Овде није реч о правима већ првенствено о потребним компетенцијама наставника за успешно вођење групе.

Осим тога, у овом погледу наставник има на располагању разноврсну подршку, ослонце и савезнике. Непримерена понашања полазника, наставник може да размотри са колегом који обавља наставу из предмета Одговорно живљење у грађанском друштву, чији је један од главних циљева управо постепена елиминација таквих облика понашања и међу полазницима и међу наставницима и шире у школској и друштвеној средини. Примери таквих понашања могу, у договору са предметним наставником, бити предмет обраде, разговора и заједничког рада наставника и полазника на часовима овог предмета.

Користећи механизме функционисања групе, наставник може да нађе савезнике међу другим полазницима и да на тај начин ефикасно елиминише таква понашања из своје учионице. Најзад, савезник наставнику је и цео школски тим, укључујући посебно ментора и андрагошког асистента, који по правилу има посебну и другачију везу и однос са полазником и његовим специфичним породичним и социјалним окружењем.

Како приступити темама које се лако политизују?

Користити предност различитости, а не различитост као извор конфликата. У том смислу од највећег значаја је да се ни на који начин не прави никаква дискриминација по основу пола, вере, идеологије, политичког опредељења, сексуалног опредељења, националне припадности и било ког другог елемента по коме се појединци и групе међусобно разликују, коришћењем механизам нормализације и релативизације у понашању појединаца и управљању активностима групе.

5. УПУТСТВО ЗА КОРИШЋЕЊЕ ИНТЕРНЕТ САДРЖАЈА О ПРОЈЕКТУ „ДРУГА ШАНСА“

Пројекат „Друга шанса“ покренуо је **интернет презентацију** на страници ***www.drugasansa.rs***, на којој посетиоци могу пронаћи све неопходне информације и документа о пројекту, вести о пројектним активностима, мултимедијалну галерију фотографија и видео записа, као и чланке и извештаје које су национални и локални медији објавили о „Другој шанси“.

Упутство за коришћење итернет садржаја о пројекту „Друга шанса“

У циљу промоције и унапређења комуникације између свих учесника пројекта „Друга шанса“, развијено је неколико интернет садржаја посвећених имплементацији ФООО у Србији.

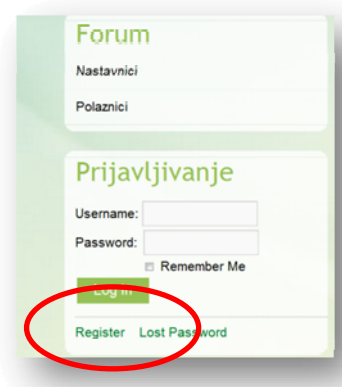
Интернет сајт **WWW.DRUGASANSA.RS**

Званични интернет портал пројекта нуди бројне садржаје везане за пројектне активности. На сајту се редовно објављују вести и занимљивости везане за имплементацију ФООО. Поред основних информација о пројекту и школама које учествују у његовој реализацији, могу се пронаћи бројна документа, материјали за учење и подучавање, фотографије, примери добре праксе, корисна литература, медијски извештаји и слично.

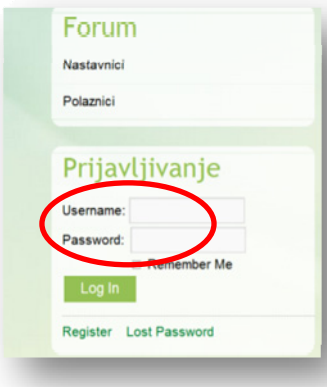

Форум

У доњем левом углу интернет сајта пројекта налази се форум за наставнике и полазнике. Дискусијама се може приступити једноставним кликом на било који од два форума. Да би посетилац сајта могао и сам да учествује на форуму и пише коментаре, потребно је да се региструје.

Регистрација се врши кликом на реч „*Register*“ након чега се отвара нови прозор у којем посетилац уписује корисничко име и своју електронску пошту. Након што на свом мејлу добије лозинку, сваки следећи пут се може пријавити на форум сајта „Друга шанса“ укуцавањем корисничког имена (*Username*) и лозинке (*Password*).

Форум је покренут са циљем да наставници и полазници из свих школа у Србији које учествују у имплементацији ФООО размењују искуства, примере добре праксе и остваре комуникацију.

Наставници треба да позову и охрабре полазнике да узму учешћа у форуму како би разменили искуства са другим полазницима. Учествовање наставника на форуму од посебне је важности обзиром на њихову активну улогу у образовању одраслих.

Фејсбук

WWW.FACEBOOK.COM

Пројекат „Друга шанса“ има и фан страницу на друштвеној мрежи Фејсбук. Страница се може пронаћи одласком на овај сајт и укуцавањем речи „Друга шанса“. Посетиоцима ова страница омогућава да буду благовремено обавештени о пројектним активностима увидом у фотографије, видео записе, корисне линкове на интернету, слањем порука пројектном тиму и слично. Могуће је постављати сопствене коментаре или занимљиве материјале, за шта је неопходно да посетилац има отворен сопствени профил на овој друштвеној мрежи. Фејсбук фан страница је нарочито занимљива због тога што омогућава умрежавање са другим учесницима пројекта и њихову директну комуникацију. Фејсбук страница се може пронаћи и одласком на интернет сајт пројекта и кликом на иконицу у горњем десном углу.

Твитер

WWW.TWITTER.COM

Социјална мрежа Твитер служи за брзу и кратку комуникацију. Омогућава постављање кратких коментара (твитова) и умрежавање са другим корисницима. За учествовање на овој мрежи такође је неопходно имати свој лични Твитер налог. Профил пројекта је @druga_sansa. Ово је најбоља друштвена мрежа за директну, јавну и истовремену комуникацију са великим бројем корисника.

Јутјуб канал

WWW.YOUTUBE.COM

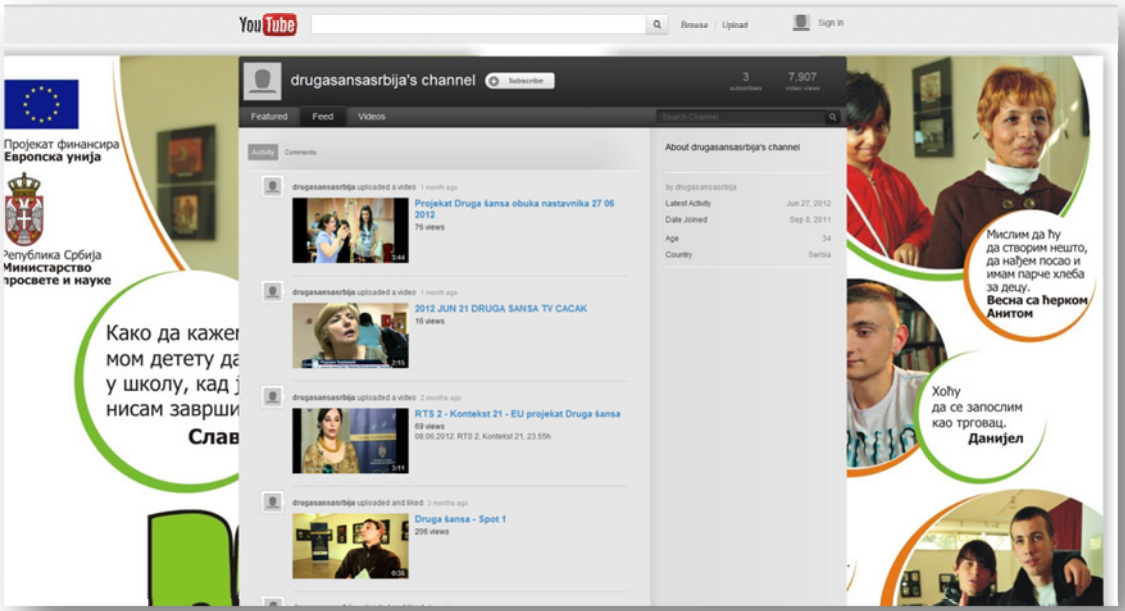
На сајту Јутјуб пројекат је отворио налог drugasansasrbija на којем редовно поставља видео записе о имплементацији ФООО. Најчешће су у питању телевизијске или радијске репортаже или видео снимци пројекта о имплементацији ФООО.

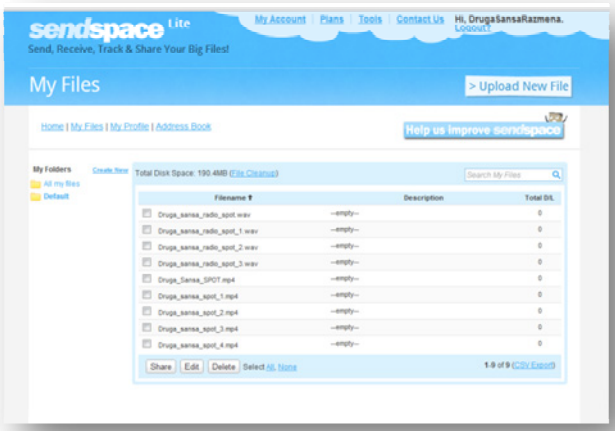
Сендспејс

WWW.SENDSPACE.COM

Путем овог интернет портала, школе и пројектни тим „Друге шансе“ међусобно могу размењивати електронске фајлове великог формата које је иначе немогуће послати мејлом. Школе се позивају да на овај начин шаљу медијске репортаже које су о имплементацији ФООО објављене у локалним медијима како би их пројектни тим поставио на званични сајт и архивирао.

Материјали се постављају претходном пријавом на сајт (*Log in*). Налог је DrugaSansaRazmena, а šifra KlipingSkola. Затим се поставља материјал кликом на линк „*Upload*”.

РЕЧНИК ПОЈМОВА

Вештина - Научени начин обављања и способност успешног обављања неке радње или активности.

Ефективност образовног система односи се на мерење квалитета његових резултата. Ефективно образовање је оно које је остварило постављене циљеве. Степен успешности образовања изражава се кроз компетенције које су постигли ученици/полазници у односу на улагања у систем образовања. Могуће је издвојити два облика ефективности у образовању: унутрашњу, интерну ефективност која се добија анализом процеса у самом систему образовања; екстерну, спољашњу ефективност која се процењује на основу видљивих доприноса образовања добитима које су појединци, друштвене групе или друштво у целини стекли образовањем.

Ефикасност образовања представља однос уложених ресурса (обично новца) и постигнутих резултата. Бити ефикасан значи мање, а постизати више. У систему образовања кроз димензију ефикасности прати се ниво улагања у образовање, начин распоређивања средстава, рационалност коришћење постојећих и проналажење нових ресурса.

Завршни испити су испити на крају образовног циклуса (нпр. на крају основног или средњег образовања) који су обавезни за целу популацију ученика/полазника и којима се проверавају достигнута знања и вештине (компетенције).

Знање је скуп организованих информација, појмова и односа које особа поседује, разме и користи.

Имплементација - У образовању најчешће означава процес током кога се примењује неки образовни инструмент нпр. курикулум, одговарајући систем праћења, вредновања и оцењивања и то сагласно унапред утврђеном плану или с обзиром на очекиване или жељене резултате.

Индикатори квалитета образовања су јасно дефинисани показатељи који омогућавају процене о кључним аспектима образовног система. Индикатори који се најчешће користе односе се на обухват ученика/полазника, осипање, курикулум, школска постигнућа, учење и поучавање, подршку која се пружа ученицима/полазницима, школско окружење и етос, доступне ресурсе, руковођење и осигурање квалитета образовања.

Информатичка писменост је способност коришћења рачунара и других електронских средстава за професионалне потребе и у свакодневном животу.

Информално учење - Учење које се одвија ван структурисаних образовних програма, тј. свако учење које се дешава "успут", током процеса и активности који учење немају као свој експлицитни циљ.

Исходи - Исходи су јасни и мерљиви показатељи остварених резултата учења, који показују шта је неко зна и шта може да уради након неког периода учења. Добро дефинисани образовни исходи представљају специфичне стандарде постигнућа.

Исходи учења се не односе на садржај или методе наставе, него на оно што се очекује да кроз наставу и учење полазник стекне или развије. На основу исхода се дефинишу садржај програма и методе његове реализације. Исходи учења се могу дефинисати како за цео

образовни програм, тако и за појединачни предмет или модул и, уколико је неопходно, чак и за мање целине у оквиру предмета или модула. Исходи учења се најчешће формулишу имајући у виду минимум компетенција и вештина које би полазник требало да стекне како би успешно завршио дату целину учења, али је могуће имати у виду и оне најуспешније, који остварују максимум компетенција и вештина. Због тога је увек неопходно нагласити да ли су у питању *очекивани исходи* учења (они који одговарају минимуму компетенција и вештина) или *жељени исходи* учења (они који одговарају максимуму компетенција и вештина). Дефинисање образовних исхода је предуслов за израду испита. Испитима се проверава да ли су и у којој мери остварени образовни исходи.

У ФООО су дефинисани исходи за сваки предмет у првом циклусу, као и за крај ФООО. То значи да се сви предмети и модули у другом и трећем циклусу ФООО остварују с обзиром на исходе које полазници треба да остваре до краја ФООО.

У ФООО су дефинисани и општи исходи (међупредметне компетенције ФООО) чијем остваривању је намењена настава свих предмета у свим циклусима ФООО.

Квалификација - Званична потврда стечених компетенција, најчешће на основу успешног завршетка признатог (акредитованог) програма. Потврду издаје за то овлашћена/надлежна институција.

Компетенције - Појам компетенције се усталио као термин који се односи на стечену способност тј. оспособљеност особе да нешто уради. У том смислу компетенције су функционално интегрисана знања и вештине који могу да се употребе у новим ситуацијама и различитим контекстима. Компетенције укључују различите способности практичне примене знања, когнитивних и мануелних вештина, ставове и вредности и димензију мотивације. Према препорукама Европе о кључним компетенцијама за целоживотно учење, дефинисано је осам кључних компетенција које чине сет есенцијалних знања, вештина и ставова, који свим појединцима омогућава да воде сврсисходан живот као активни чланови друштва.

Курикулум - Подразумева целовит одговор на питања “ко учи?”, “шта учи?” и “како учи?”. Представља шири појам од појмова “наставни план и програм”.

Материјал за учење и подучавање - Сва наставна средства или инструменти која се користе током учења и подучавања. У случају ФООО то је материјал за учење и наставу намењен наставницима и полазницима и публикован у серији водича за наставнике – Како ефикасно предавати појединачне предмете у ФООО.

Модул - У курикулуму, један од елемената структуре и начина организације образовних садржаја. Модули могу бити дефинисани као уже или шире теме у једној, било којој области. Такође, модули могу бити тематски компоновани тако да се у њих угради одговарајући садржаји из различитих области. Најзад, модули могу бити мање компактне јединице које су намењене стицању одређених компетенција. Главна разлика између модула и предмета у курикулуму (образовном програму) је та што предмети најчешће представљају академске дисциплине, па су им и садржаји дефинисани с обзиром на захтеве дисциплине. У модуле се, са друге стране, садржаји укључују сагласно конкретном циљу образовне активности и њеним очекиваним исходима. Тако модул може бити нпр. скуп функционално повезаних знања, вештина и способности неопходних за обављање неког одређеног посла или задатка. У сваком случају, модул представља самосвојну, заокружену, посебну јединицу у курикулуму, чија композиција има своју специфичну унутрашњу логику, сагласну функцији и сврси модула.

Мониторинг у образовању означава праћење различитих активности или елемената у

систему, као и функционисања система, првенствено преко индикатора који најчешће представљају резултате процеса или система. Шире схватање мониторинга обухвата не само сакупљање информација и индикаторе, већ и обезбеђивање повратне информације свима који имају утицај на функционисање система.

Наставни програм - Често се користи и израз "наставни план и програм". Подразумева списак предмета, често уз кратак опис тема које ће бити обрађиване и фонд часова по предмету. У суштини, представља опис једног дела активности предавача. Наставни план и програм у ФООО – садржи обавезне предмете и модуле по циклусима, годишњи фонд часова по предметима и модулима.

Неформално (ванинституционално) учење - Односи се на свако учење које се одвија изван званичних институција образовања (нпр. На семинарима, курсевима језика, разним обукама и тренинзима), али се подразумева да је учење био унапред дефинисан циљ. Често се на сличан начин и у сличном значењу користи и израз *информално учење*

Образовни стандарди су експлицитни искази шта ученик/полазник треба да зна и уради да би показао да је нешто савладао. Стандарди се доносе консензусом, било на основу резултата емпиријских студија, било на основу одређених теоријских или концептуалних опредељења или решења. Стандарде усваја и прописује надлежно тело. Стандарди се утврђују на неколико нивоа који указују на то у којој мери су изграђена знања и вештине дефинисане у стандардима наставног предмета, области или курикулума у целини.

Степен остварености стандарда може се емпиријски проверавати редовно, или према потребу. На основу резултата тих провера и пратећих анализа, у интервалима од 4 до 5 година, стандарде је потребно ревидирати. Успостављање и унапређење стандарда је континуиран процес, тесно повезан са променама положаја и улоге образовања у друштву.

Оквир квалификација - Јединствен опис главних квалификација у неком систему образовања. Под појмом "главна квалификација" подразумева се општа квалификација на датом нивоу, без обзира на област за коју је квалификација стечена. Оквир квалификација омогућава једноставно упоређивање различитих квалификација које постоје у датом систему.

Опште компетенције - Овај појам обухвата знања, вештине и способности које би појединац требало да поседује на одређеном нивоу образовања, без обзира на струку или област којом се бави.

Осигурање квалитета образовања - сви процеси и активности које се предузимају од стране јавне управе, а преко којих се подржава и развија квалитет образовања.

Подучавање и учење - Подучавање се односи на оно што у току наставе чини наставник, а учење на оно што чини ученик/полазник. Ова разлика је важна јер би учење требало да буде у центру развоја курикулума. У том смислу се говори и о промени схватања и приступа од оног усмереног на подучавање и наставника на приступ који је оријентисан на учење и полазника, и то на свим нивоима образовног система, од предшколског до високог, укључујући и образовање одраслих.

Претходно учење - Појављује се у контексту препознавања и признавања компетенција и вештина које су стечене пре него што се појединац укључио у одређени ниво образовања, и то било да су стечене у оквиру система формалног образовања, било ванинституционално, као резултат неформалног и информалног учења.

Приступ заснован на резултатима учења је приступ у развоју курикулума, поучавања и

вредновања који се примарно усмерава на то шта ученик зна и може да учини након одређеног периода учења. Полази се од следећих питања: Шта желимо да ученик научи? Зашто желимо да то научи? Како најбоље можемо помоћи ученику да то научи? Како ћемо знати да је то научио? У приступу усмереном ка резултатима учења прво се дефинишу пожељни резултати учења (образовни исходи), а онда се курикулум, методе поучавања и вредновање резултата осмишљавају тако да подржавају пожељне образовне исходе.

Самовредновање школа је методолошки приступ који помаже школама у процесу самоанализе, у одређивању развојних приоритета, постављању циљева и разради развојних планова с циљем преузимања одговорности за властито деловање и унапређивање квалитета рада. Уз остале индикаторе квалитета образовања (као што су обухват, осипање ученика итд.), школе за самовредновање користе и резултате националних испита и испитивања.

Сумативно вредновање је вредновање наученог или вредновање учења које се спроводи на крају одређеног периода учења или учешћа у образовном процесу. Сумативно вредновање се базира на кумулираним образовним искуствима, а користи се за утврђивање нивоа остварености циљева одређеног образовног програма. Испитује се степен у коме су ученици/полазници савладали градиво образовног програма и постигнуће се изражава скоро увек бројчаном оценом. Сумативно вредновање представља испитивање високог ризика за појединца и пружа основу за поређење постигнућа појединца с неком референтном групом или спољашњим критеријумом.

Умење је способности ефикасног коришћења знања контексту.

Формативно вредновање је вредновање у процесу учења. Вредновање које служи да би се добиле информације о напредовању ученика/полазника и које служи као повратна информација за унапређивање процеса учења и поучавања. Вредновање постаје формативно кад се добијени резултати користе за прилагођавање метода поучавања у смеру бољег задовољавања потреба ученика. Формативно вредновање претпоставља активну укљученост ученика/полазника у процес учења и комуникацију наставника и ученика у остваривању образовних циљева. У процесу формативног вредновања, наставник помаже полазнику да идентификује потребе и постави циљеве и, узимајући и њих у обзир, утврђује постигнућа и пружа потребну повратну информацију полазнику, како би заједничким радом унапредили процес учења и његове резултате.

Функционална писменост - Способност да се користи штампана и писана информација за функционисање у друштву, постизање личних циљева и развој личних знања и вештина. Кључно у дефиницији функционалне писмености да акценат није на способности да се информација узме већ вештина да се са њом функционише у друштву. **Функционално неписмена** је особа са ниским нивоом писмености који јој не обезбеђује да на адекватан начин функционише у друштву зато што нема довољно вештина.

Функционално образовање је процес учења који обезбеђује особи знања потребна за развој компетенција којима се унапређује квалитет живота.

Целоживотно учење је процес учења који се одвија током целог живота неке особе ради личног развоја, стицања нових знања и компетенција, ефикаснијег прилагођавања новим животним околностима, новим технологијама, сазнањима и достигнућима људског друштва. Укључује све облике учења, а не само формално учење у образовним институцијама.

Циљна група - корисници пројекта/програма који се налазе у различитим контекстима у заједници, а груписани су према некој сличности, као нпр. занимању, годинама, старости, запослености, етничкој припадности, социјалном положају, породичној ситуацији и сл.

ПРИЛОГ 1

ГЛОБАЛНИ ПЛАН РАДА

Наставни предмет:
Циклус функционалног основног образовања одраслих:
Име и презиме наставника:
Школа:
Број часова у циклусу:

ОПШТИ ИСХОДИ ФООО	
ИСХОДИ ПРЕДМЕТА ЗА ЦИКУС	
ТЕМЕ	
СТАНДАРДИ	
ПЛАН ПРАЋЕЊА НАПРЕДОВАЊА ПОЛАЗНИКА	
МАТЕРИЈАЛ ЗА НАСТАВУ И УЧЕЊЕ	

Редни број теме	**Редни број БЛОКА**	**Назив теме Назив блока**	**Број часова**	
			За тему	**За блок** (Напомена за наставника: најкраће трајање блока је 60 минута)
1.ТЕМА				
2. ТЕМА[1]				

[1] На овај начин се наводе све теме из програма предмета чија реализација се планира у годишњем плану.

ПЛАН ОСТВАРИВАЊА ПРОГРАМА ЗА РАЗРЕД*

Школа:
Име и презиме наставника:
Наставни предмет:
Циклус функционалног основног образовања одраслих:
Разред:
Укупан број часова за разред:

Назив теме 1[2]	Исходи предмета повезани са темом 1	Стандарди повезани са темом 1	Општи исходи повезани са темом 1	Садржаји који се односе на тему 1	Време за реализацију теме 1 (месец и број часова)
Назив теме X	Исходи предмета повезани са темом X	Стандарди повезани са темом X	Општи исходи повезани са темом X	Садржаји који се односе на тему X	Време за реализацију теме X (месец и број часова)

*** ПЛАН ОСТВАРИВАЊА ПРОГРАМА СЕ РАДИ ЗА СВАКИ РАЗРЕД ПОСЕБНО!**

[2] У плану остваривања програма се наводе све теме чија се реализација планира.

ОБРАЗАЦ ЗА ПРИПРЕМУ БЛОК НАСТАВЕ

1.	**Наставни предмет**	
2.	**Име и презиме наставника**	
3.	**Школа**	
4.	**Циклус функционалног основног образовања одраслих**	
5.	**Разред**	
6.	**Тема(е) из програма предмета**	
7.	**Тема блока**	
8.	**Циљ блока** (Представља одговор на питања: 1. Шта ће полазници да уче, за шта ће бити оспособљени 2. Функционализација: зашто је то потребно и корисно полазницима ФООО, чему им то служи).	
9.	**Трајање блока**	
10.	**ИСХОДИ**	
10.1.	**Општи исходи** (Означити оне исходе који се у највећој мери остварују у реализацији овог блока)	• ЈЕЗИЧКА ПИСМЕНОСТ • МАТЕМАТИЧКА ПИСМЕНОСТ • ОСНОВЕ НАУЧНЕ ПИСМЕНОСТИ • ДИГИТАЛНА ПИСМЕНОСТ • УПРАВЉАЊЕ СОПСТВЕНИМ УЧЕЊЕМ • РЕШАВАЊЕ ПРОБЛЕМА • СОЦИЈАЛНЕ ИНТЕРАКЦИЈЕ И САРАДЊА СА ДРУГИМА • ГРАЂАНСКА ОДГОВОРНОСТ У/ЗА ДЕМОКРАТИЈУ • ЗДРАВСТВЕНЕ КОМПЕТЕНЦИЈЕ • ЕКОЛОШКЕ КОМПЕТЕНЦИЈЕ • ИНИЦИЈАТИВНОСТ И ПРЕДУЗЕТНИШТВО • КУЛТУРНА СВЕСТ, МУЛТИКУЛТУРАЛНОСТ И КРЕАТИВНОСТ
10.2.	**Предметни исходи** (Наведите одабране предметне исходе из програма предмета које остварујете у највећој мери кроз реализацију овог блока).	

11.	**Стандарди** (Попуњавање овог сегмента се планира након објављивања Правилника о стандардима постигнућа у основном образовању одраслих).	
12.	**Кључни појмови за тему блока**	
13.	**Главни делови блока са временским одређењима – секвенце** (Кораци у имплементацији блока нпр. – уводни разговор, предавање, дискусија, рад у групама, излагање резултата рада група, дискусија о резултатима рада група, рад на задацима, интеграција и сл.).	
14.	**ГЛАВНЕ АКТИВНОСТИ НА НАСТАВИ**	
14.1	**Припремне активности наставника**	
14.2	**Активности полазника** (Шта све полазници раде на часу - по секвенцама, који материјал при томе користе).	
14.3	**Завршне активности наставника – процена остварености циљева блока и исхода програма** (Како и чиме се процењује степен остварености).	
14.4	**Активности за самоевалуацију**	
15.	**Литература за полазнике**	
16.	**Главне поруке полазнику**	

ПРИЛОГ 2

СМЕРНИЦЕ ЗА ПЛАНИРАЊЕ, ОРГАНИЗОВАЊЕ И СПРОВОЂЕЊЕ ЗАВРШНОГ ИСПИТА ЗА ШКОЛЕ КОЈЕ ОСТВАРУЈУ ПРОГРАМ ОСНОВНОГ ОБРАЗОВАЊА ОДРАСЛИХ

Ове смернице односе се на основне школе у којима се остварује редован програм основног образовања за одрасле и школе у којима се остварује огледни програм основног образовања за одрасле, а према *Правилнику о програму огледа функционалног основног образовања одраслих* ("Службени гласник РС – Просветни гласник", бр. 6/2011).

Све активности у вези са завршним испитом и уписом у средње школе реализују се према календару активности Министарства просвете и науке који се примењује у свим школама. .

Школе које остварују програм основног образовања одраслих треба да припреме акционе планове за планирање, организовање и спровођење завршног испита за своје полазнике који завршавају основно образовање у овој школској години.

У припрему полазника за полагање завршног испита треба да се, поред наставника српског, односно матерњег језика и математике, укључе руководство школе, стручни сарадници и андрагошки асистенти, са јасном поделом улога и одговорности.

Завршни испит за полазнике ових школа исти је као и испит који полажу ученици у основним школама. Да би се полазници ових школа успешно припремили за завршни испит, потребна им је додатна подршка. Школе треба да ураде следеће:

1. Утврђивање и спровођење плана припреме за завршни испит

Школе су у обавези да израде детаљан план припреме кандидата за завршни испит. Овај план треба да буде прилагођен кандидатима који треба да полажу завршни испит. У плану треба навести активности, време реализације и носиоце активности. Неопходно је са овим планом упознати све кандидате који полажу завршни испит.

Садржај плана:

а) Анализа образовних стандарда за крај обавезног образовања

Завршни испит заснован је на образовним стандардима за крај обавезног образовања и васпитања. Наставници српског, односно матерњег језика и математике треба да проуче ове образовне стандарде, јер се задаци у тестовима на завршном испиту заснивају на образовним стандардима.

б) Коришћење збирки задатака за припрему полазника

У сваком тесту налазе се задаци који испитују постигнућа са сва три нивоа, основног, средњег и напредног. У збиркама задатака се, поред задатака, налази и листа образовних стандарда који се испитују тим задацима. Неопходно је да наставници искористе ове збирке како би припремили полазнике за полагање завршног испита. Збирке су доступне на сајту Министарства просвете и науке (www.mpn.gov.rs).

в) Припремне активности

Припремне активности могу се реализовати на редовним часовима српског, односно матерњег језика и математике, на допунској настави, путем домаћих задатака и на посебним часовима припреме за полагање овог испита. Припреме за полагање завршног испита треба организовати у условима који су исти или слични условима у којима ће они полагати завршни испит.
На основу утврђених појединачних потреба полазника доноси се одлука о индивидуалном програму подршке за припрему и полагање завршног испита.

г) Пробни завршни испит и коришћење добијених резултата

На основу Правилника о Програму завршног испита, тестова који су коришћени прошле године и упутстава из овог Приручника, потребно је организовати пробно спровођење завршног испита за полазнике. Овај пробни испит треба да помогне полазницима да се упознају са процедурама и начином полагања испита, садржајем и формом задатака. Друга важна фунција овог пробног испита је у самопроцењивању знања полазника, а за наставника ови подаци треба да буду основа за даље припремање полазника за завршни испит.

д) Обавештавање полазника о завршном испиту

Уважавајући све специфичности образовања одраслих, потребно је посветити посебну пажњу обавештавању полазника о завршном испиту. Сваки полазник треба да буде обавештен о **обавези приступања завршном испиту** да би добио уверење у завршеном основном образовању и васпитању. Свим полазницима треба да буде јасно да појединачна сведочанства о завршеним разредима нису довољан доказ о завршеном основном образовању и васпитању. Школе треба да припреме писано обавештење о обавези приступања завршном испиту које треба уручити сваком полазнику. У овом обавештењу треба да буде наведена могућност да кандидат приступи полагању завршног испита у јунском или августовском року. Сваки полазник својим потписом треба да потврди да је примио ово обавештење.

У периоду од завршетка наставне године до завршног испита у јунском року, односно да завршног испита у августовском року, школе које остварују основно образовање одраслих треба да контактирају са свим кандидатима за полагање завршног испита да би их подсетили на обавезност полагања, термин и начин полагања.

2. Пружање подршке полазницима током полагања завршног испита

Подршка полазницима може бити пружена на следеће начине:

- време за полагање завршног испита може бити продужено до 30 минута, уколико је то у интересу полазника;
- дежурни наставници могу помоћи полазницима искључиво у разумевању захтева у задацима (тумачење инструкције или непознатих речи);
- стручни сарадници, односно андрагошки асистенти могу присуствовати испиту и пружити подршку полазницима искључиво у разумевању захтева у задацима (тумачење инструкције или непознатих речи);
- за полазнике који имају тешкоће са разумевањем језика на коме се остварује настава и завршни испит, уколико је то у интересу полазника, обезбеђује се лице које ће му помагати у разумевању текста и захтева и/или у уписивању одговора у тестове (укључујући и превођење текста са/на матерњи језик).

УПУТСТВО О ВОЂЕЊУ ЕВИДЕНЦИЈЕ И ЈАВНИХ ИСПРАВА ПОЛАЗНИКА ФООО

Основне школе за образовање одраслих и основне школе које спроводе Правилник о програму огледа функционалног основног образовања одраслих („Просветни гласник“, број 6/11) од школске 2011/2012. године треба да у годишњи план рада, као плански документ, унесу активности у вези са спровођењем Програма огледа.

Други плански акт који би требало допунити активностима на остваривању Програма огледа јесте и развојни план школе.

1. Евиденција и јавне исправе

Основне школе за образовање одраслих и основне школе које спроводе огледни програм функционалног основног образовања одраслих од школске 2011/2012. године:

У први циклус треба да:

1. упис полазника евидентирају у Матичну књигу основне школе – први циклус основног образовања и васпитања, спољни табак и унутрашњи лист – образац број 1; на првој страни унутрашњег листа попуњавају само део о личним подацима, а на другој – у колони назива предмета, уносе недостајуће предмете (Енглески језик, Основне животне вештине и Дигитална писменост); закључне оцене за први циклус унесу у последњу колону, јер завршетак првог циклуса одговара завршеном четвртом разреду;
2. воде Дневник образовно-васпитног рада (II до IV разред), образац број 4, у коме евидентирају и остале облике образовно-васпитног рада;
3. за завршени први циклус издају сведочанство на обрасцу број 15а;

У други циклус треба да:

1. упис полазника евидентирају у Матичну књигу основне школе – други циклус основног образовања и васпитања, спољни табак и унутрашњи лист – образац број 1а; на првој страни унутрашњег листа попуњавају део са личним подацима, а у колони назива предмета уносе недостајуће предмете (Енглески језик, Дигитална писменост, Предузетништво и Одговорно живљење у грађанском друштву); закључне оцене у првој колони исказују успех полазника који одговара петом, а у другој – шестом разреду;
2. воде дневник образовно-васпитног рада у основној школи за други циклус основног образовања и васпитања, образац 5а;
3. за завршени други циклус, који је еквивалентан трећој години учења по важећем програму за основно образовање одраслих или петом и шестом разреду основног образовања за децу, издају сведочанство на обрасцу број 16а;

У трећи циклус треба да:

1. упис нових полазника евидентирају у Матичну књигу основне школе – трећи циклус основног образовања и васпитања, спољни табак и унутрашњи лист – образац број 1а; на првој страни унутрашњег листа попуњавају део са личним подацима; у колони назива предмета уносе недостајуће предмете (Енглески језик, Дигитална писменост, Примењене природне науке, Предузетништво и Одговорно живљење у грађанском друштву); закључне оцене у трећој колони исказују успех полазника који одговара седмом, а у четвртој – осмом разреду; за полазнике који настављају после другог трећи циклус образовања не отвара се нова матична књига;

2. воде дневник образовно-васпитног рада у основној школи за други циклус основног образовања и васпитања, образац 5а;
3. за завршени трећи циклус издају сведочанство на обрасцу број 16а; уверење о обављеном завршном испиту у основном образовању и васпитању и сведочанство о завршеном основном образовању и васпитању на обрасцу број 17а, а уверење о положеном испиту за обуку издаје стручна школа на свом обрасцу;
4. остале облике образовно-васпитног рада у другом и трећем циклусу функционалног основног образовања одраслих евидентирају у Дневнику осталих облика образовно-васпитног рада у основној школи за други циклус основног образовања и васпитања, образац број 5б.

Школе могу, ради прегледнијег евидентирања полазника, да користећи образац списка уписаних ученика (СУУ), допишу и полазнике функционалног основног образовања одраслих.

За полазнике који мењају школу, школа ће издати Преводницу на обрасцу број 12а за први циклус, а 13а за други и трећи циклус функционалног основног образовања одраслих.

Полазнику који положи испит из другог страног језика, осим енглеског који је обавезан, школа издаје Уверење о положеном испиту из страног језика, образац број 19.

Ако се у школи обавља испит, води се записник на обрасцу број 9.

Школе ће издати ђачку књижицу оном полазнику који донесе примерак ђачке књижице, обрасци 10 и 10а.